

Vraag en aanbod

Onlangs publiceerden het Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Katholieke Hogeschool Tilburg en het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid hun studie over de vraag welke factoren de ontwikkeling van het arbeidsbestand in de bouwnijverheid bepalen 1). Onder arbeidsbestand verstaan zij de vraag naar en het aanbod van arbeidskrachten 2). Bij het doorworstelen van het in zeer slecht Nederlands geschreven rapport, valt het al gauw op dat de onderzoekers sinds hun middelbare-schooltijd waarschijnlijk geen economieboekje meer hebben gelezen. Zij hebben namelijk ca. 50 bladzijden nodig om te bewijzen dat het arbeidsbestand wordt bepaald door vraag en aanbod. Laten we eens nagaan wat beide instituten precies hebben bestudeerd.

De onderzoekers beoogden: 1. kwantitatief aan te geven welke vraag- en aanbodfactoren de werkgelegenheid in de bouw bepalen; 2. te onderzoeken of de vraag, dan wel het aanbod de stuwende kracht is op de arbeidsmarkt; 3. een vooruitberekening te presenteren van de werkgelegenheid in de bouw in 1980.

In eerste instantie wordt gepoogd met behulp van regressie-analyse het arbeidsbestand te verklaren uit een aantal vraag- en aanbodfactoren. De onderzoekers werken met drie aanbodfactoren die alle betrekking hebben op het aantal leerlingen dat het technisch onderwijs volgt, heeft gevolgd of wil volgen. De door hen gebruikte vraagfactoren zijn: 1. produktievolume in de bouwnijverheid; 2. de kapitaalintensiteit; 3. de totale bevolking; 4. de mannelijke beroepsbevolking. Zoals valt te verwachten mislukt deze regressie-analyse omdat vooral de vraagfactoren onderling zeer sterk samenhangen. Daarom wordt vervolgens factor-analyse toegepast. Deze analyse komt erop neer dat zowel de aanbod- als de vraagfactoren, via een bepaalde statistische techniek, op één hoop worden gegooid zodat één aanbod- resp. één vraagfactor ontstaat. Daarna wordt met behulp van de twee nieuwe verklarende factoren opnieuw gepoogd het arbeidsbestand te verklaren. Nu slaagt de analyse en de onderzoekers concluderen dat vraag en aanbod te zamen het arbeidsbestand bepalen. Deze conclusie had overigens heel gemakkelijk kunnen worden getrokken uit een assenstelsel met op de horizontale as het aantal werknemers, op de verticale as het loonniveau (deze variabele wordt in het rapport niet eenmaal genoemd) en daartussen een vraag- en aanbodcurve van arbeid. Het snijpunt van beide curven geeft het arbeidsbestand weer; een eerste-jaars-economiëstudent had het kunnen weten.

De onderzoekers concluderen evenwel nog meer. Zij wijzen erop dat eronder sociologen met betrekking tot de arbeidsmarktpolitiek twee stromingen bestaan: 1. de structuralisten die ervan uitgaan dat, wat de vereiste vakbekwaamheid betreft, de vraag vooruit loopt op het aanbod; 2. de niet-structuralisten die het omgekeerde beweren. Deze twee stromingen vloeien m.i. ineen indien wij het genoemde assenstelsel bekijken. Bij een loonvoet, hoger dan

de evenwichtsloonvoet bepaalt de vraag naar arbeid het arbeidsbestand. De dan aanwezige werkloosheid is echter op lange termijn op te heffen via scholing, omdat het aanbod een belangrijker rol gaat spelen naarmate de termijn, waarover de arbeidsmarkt wordt bezien, langer is. Daarentegen bepaalt het aanbod van arbeid het arbeidsbestand indien het loonniveau lager is dan de evenwichtsloonvoet. Mijns inziens hadden de onderzoekers een goede aansluiting met de moderne economische arbeidsmarkttheorie gevonden door met een dergelijk assenstelsel te gaan stoeien. Hun conclusie, dat zowel structuralisten als niet-structuralisten gelijk hebben, was dan beter gefundeerd.

Op basis van de grootte van de regressiecoëfficiënten neigen de onderzoekers overigens meer naar de niet-structuralistische dan naar de structuralistische opvatting. Dit mogen zij echter niet doen. Immers, de factoren die het arbeidsbestand bepalen zijn grootheden die niet bij elkaar kunnen worden opgeteld omdat ze in verschillende eenheden (dimensies) worden gemeten. Uit het feit dat de regressiecoëfficiënt van de aanbodfactor groter is dan die van de vraagfactor mag daarom niet worden geconcludeerd dat de invloed van het aanbod groter is dan die van de vraag.

Ook tegen de vooruitberekening bestaan ernstige bezwaren. Wat hebben de onderzoekers namelijk gedaan? Zij maakten, zoals reeds gezegd, een regressie-analyse waarbij de verklarende grootheden van een verschillende dimensie zonder enige theorie bij elkaar worden opgeteld. Toen de regressie-analyse mislukte, werden de vraag- en aanbodfactoren via factor-analyse samengevoegd tot resp. één vraag- en één aanbodfactor. Daarna werden die twee factoren lineair geëxtrapoleerd tot 1980. Met behulp van de gevonden regressievergelijking kon tenslotte het arbeidsbestand worden bepaald. Dit ziet er allemaal wel leuk en ingewikkeld uit, maar de onderzoekers hadden beter het arbeidsbestand rechtstreeks kunnen extrapoleren omdat de regressievergelijking niet steunde op een arbeidsmarkttheorie. Bovendien zijn de uitkomsten onaannemelijk. Het procentuele aandeel van de mindergeschoolden in het totale arbeidsbestand blijkt namelijk toe te nemen (blz. 72), terwijl de onderzoekers op blz. 6 concluderen dat dit aandeel moet afnemen.

Al met al is alleen bewezen dat vraag en aanbod het arbeidsbestand bepalen. Het is treurig dat twee gerenommeerde instituten dit waardeloze rapport publiceerden.

L. Hoffman

1) Dr. J. A. M. van Wezel (rapporteur), *De werkgelegenheid in de bouwnijverheid in het krachtenveld van vraag en aanbod*. Tilburg, juni 1974.

2) Arbeidsbestand is een afschuwelijk germanisme. Het ware beter het woord werkgelegenheid te gebruiken.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Vraag en aanbod	757
Column Investeringsbeslissingen, een verwaarloosd onderzoekterrein, door <i>Dr. J. Bartels</i>	759
<i>Mr. W. Scholten:</i> De voorgestelde verhoging van het successierecht; veel onbeantwoorde vragen	760
<i>Drs. D. Perthel:</i> Grondstoffen- en verbruikersprijzen	762
<i>Dr. S. Panitchpakdi:</i> Vraag- en aanbodfactoren bij onderwijsplanning	764
<i>Prof. Dr. P. Korteweg:</i> Inflatie en de monetaristen; een naschrift	768
Maatschappijspiegel Social marketing en gezondheidszorg, door <i>Drs. T. van der Grinten</i>	774
Europa-bladwijzer Sociaal verslag over 1973, door <i>Europa Instituut Leiden</i>	775
Ingezonden De arbeidsproductiviteit van Dr. Van Wickeren, door <i>Drs. R. Iwema</i> , met naschrift van <i>Dr. A. C. van Wickeren</i>	777

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adreshandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 93,60 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 57,20
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Behoeft uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet ESB voor uw
oproep in te schakelen.

ESB biedt u een grote trefzeker-
heid, óók bij aspirant-leidinggevende
functionarissen in de commerciële,
administratieve of aanverwante sec-
toren.

Adv.-afd ESB
Postbus 42
SCHIEDAM

Investerings- beslissingen, een verwaarloosd onderzoek- terrein

Aan de vooravond van de publikatie van miljoenennota en macro-economische verkenning is de verleiding groot om te speculeren over de verschillende sociaal-economische beleidsproblemen en over de wijze, waarop de regering deze denkt aan te pakken. Ook zonder in de gelegenheid te zijn een blik te werpen in de macro-economische keuken van vooral het Centraal Planbureau, is er weinig verbeeldingskracht voor nodig om te verwachten, dat inflatie en werkloosheid tot de voornaamste knelpunten zullen behoren.

Daarbij is overigens enige scepsis gerechtvaardigd omtrent de exacte uitkomsten van de werkloosheidsramingen. Allereerst omdat juist ten aanzien van de werkgelegenheid de talloze beslissingen op micro-niveau worden ingegeven door een veelheid van overwegingen die zich lang niet altijd laten persen in het keurslijf van modelberekeningen. Ook werkgelegenheidsbevorderende maatregelen zijn wat betreft omvang en timing van hun effecten moeilijk exact voorspelbaar. Het tegelijkertijd naast elkaar bestaan van aanbod van en openstaande vraag naar arbeidskrachten doet vermoeden, dat er nog aanzienlijke ruimte aanwezig is voor mobiliteitsbevordering, zowel in geografisch opzicht als tussen beroepen.

In het kader van het probleem werkgelegenheid zijn ook de investeringen en dus een beleid dat inspeelt op de relatie tussen investeringen en werkgelegenheid van groot belang. Nu is — dit werd al gesteld voor de raming van de werkloosheid — ook wat de investeringen betreft een schatting van het toekomstige niveau omgeven met veel onzekerheid. Dit komt vooral, omdat de feitelijke investeringsbesluitvorming op het ondernemingsniveau een proces is met talrijke facetten en zich daardoor moeilijk leent om in een modelberekening te worden ondergebracht. Trouwens, over de relatieve invloed van de verschillende factoren die bij de beslissing over het al dan niet investeren een rol spelen, is nog te weinig bekend.

Die onzekerheid met betrekking tot de variabelen die het investeringsbeleid van de onderneming bepalen, betekent niet, dat er geen mogelijkheid is tot het beïnvloeden van een aantal beslissingsvariabelen op micro-niveau. Zoals bijvoorbeeld het vergroten van de cash-flow door een verdere uitbreiding van fiscale faciliteiten. Het aangrijpingspunt zou ook kunnen worden gezocht in een poging tot wijziging van een aantal, respectievelijk gewicht van de toetsingscriteria, waaraan de onderneming haar investeringsprojecten onderwerpt.

Nu zijn er de laatste tijd stemmen opgegaan, die pleiten voor zulk een wijziging van de toetsingscriteria, maar die zich dan wel lelijk verkijken op de al vermelde complexiteit van het fenomeen investeringsbeslissingen. De gevolgde gedachtengang komt er enigszins gesimplificeerd op neer, dat de ondernemers zich bij hun investeringsbeslissingen enkel en alleen laten leiden door het streven naar maximalisatie van het rendement. Door de rendementseisen wat lager te stellen en desnoods in sommige gevallen bereid te zijn tijdelijk met verlies te investeren, zouden de ondernemers een belangrijke bijdrage aan de werkloosheidsbestrijding kunnen leveren.

Bij deze opvatting kunnen verschillende kanttekeningen worden geplaatst. Ik wil mij evenwel slechts tot enkele aspecten beperken. Ik kan mij, zoals al gezegd, niet aan de indruk onttrekken, dat het pleidooi voor een dergelijke aanpak wordt ingegeven door veelal een vertekend beeld van de werkelijkheid. Allereerst vormen rendementseisen geen uiteindelijke doelstellingen, maar vervullen een intermediaire functie ter realisering van andere ondernemingsdoelstellingen, waarvan de continuïteit zonder twijfel een der voornaamste is. Alleen op grond daarvan is het een onjuiste opvatting te menen, dat rendementsoverwegingen de enige be-

palende factor vormen bij investeringsbeslissingen.

Van verschillende investeringsbeslissingen, waarbij ik in het verleden op enigerlei wijze betrokken ben geweest, weet ik, dat het rendement niet de doorslaggevende factor was en kon zijn, maar overschaduwde werd door andere factoren, waarvan vrijwel altijd de continuïteit de belangrijkste was. Op macro-economisch niveau kan het creëren van werkgelegenheid door middel van rendementsverlaging voor zover dit effect heeft, slechts tijdelijk van aard zijn. Op wat langer zicht wordt echter de continuïteit van de bestaande werkgelegenheid aangetast.

Omdat uitbreiding dan wel vervanging van bestaande productiecapaciteit voor de individuele onderneming niet continu, maar schoksgewijze verloopt, betekent elke investeringsbeslissing het zich voor de levensduur van het project vastleggen op een bepaalde productietechniek. Van een tijdelijk lager rendement is dan geen sprake. De duur van de rendementsverlaging strekt zich dan uit over de gehele levensduur van het betreffende project. Bovendien brengt een zodanige beslissing met zich mee een bewust afstand nemen van de technologische ontwikkeling in de produktiesfeer, hetgeen risico's voor de continuïteit inhoudt.

Overigens is het opvallend, dat in de literatuur zo weinig aandacht wordt geschonken aan de feitelijke investeringsbesluitvorming op het ondernemingsniveau, aan de relatieve invloed van de verschillende factoren die daarbij een rol spelen. Zoals bijvoorbeeld de solvabiliteit en financiering en de invloed daarop van de rendementsontwikkeling. In welke mate vindt bijv. achteraf een vergelijking plaats van de met een investeringsproject uiteindelijk gerealiseerde uitkomsten en de indertijd beoogde? En welke algemene conclusies kunnen uit de analyse van ongetwijfeld optredende verschillen worden getrokken?

Het ontbreken van inzicht t.a.v. deze en andere vragen vormt ook een belemmering bij de discussies omtrent het ondernemingsklimaat. Een breed en voor het economisch beleid uitermate relevant onderzoekterrein ligt hier open.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'J. Bartels'. The signature is fluid and cursive, written over a horizontal line.

Dr. J. Bartels is president-directeur van De Erven de Wed. J. van Nelle NV te Rotterdam.

De voorgestelde verhoging van het successierecht

Veel onbeantwoorde vragen

MR. W. SCHOLTEN

Ongeveer twee maanden geleden diende het huidige kabinet een wetsontwerp in tot verhoging van de rechten van successie, schenking en overgang. Mr. W. Scholten, staatssecretaris van Financiën in het kabinet-Biesheuvel en thans lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor de CHU, geeft in dit artikel commentaar op dit wetsontwerp. Hij behandelt twee vragen: 1. is de verhoging noodzakelijk? en 2. is ze rechtvaardig? Beide vragen worden met een ondubbelzinnig neen beantwoord.

De voorgestelde verhoging van het successierecht

Bij Koninklijke Boodschap van 11 juni 1974 is bij de Staten-Generaal een wetsontwerp ingediend tot verhoging van de rechten van successie, van schenking en van overgang. Kort samengevat komt het wetsontwerp hierop neer, dat de tarieven voor verkrijgingen in de zijlijn en voor verkrijgingen door niet-verwanten met twintig procenten worden verhoogd. Deze verhoging zal echter niet gelden voor verkrijgingen door instellingen van algemeen maatschappelijk belang als zijn bedoeld in artikel 24, I, vierde alinea van de Successiewet 1956. Op dit moment bedragen de tarieven, al naargelang de omvang van de belaste verkrijging, voor:

	Minimaal	Maximaal
Broers en zusters	18%	36%
Broers- en zusterskinderen	27%	45%
Andere verkrijgers	36%	54%

Het maximum wordt bereikt bij een verkrijging van f. 500.000 of meer. Na aanvaarding van het voorliggende wetsontwerp zouden de tarieven derhalve worden:

	Minimaal	Maximaal
Broers en zusters	21,6%	43,2%
Broers- en zusterskinderen	32,4%	54 %
Andere verkrijgers	43,2%	64,8%

Er zijn voor deze categorieën in het successierecht geen vrijstellingen aan de voet met dien verstande dat verkrijgingen van f. 500 of minder geheel zijn vrijgesteld. Voor het schenkingsrecht geldt een vrijstelling van f. 2.000 per twee jaren, binnen welke termijn schenkingen van dezelfde gever aan dezelfde begiftigde worden samengesteld. De indiening van het onderhavige wetsontwerp vormde geen verrassing. Het was reeds in de *Miljoenennota 1974*, ingediend in

september 1973, aangekondigd. Verbazing wekt slechts het zeer lange tijdsverloop tussen aankondiging en indiening. De techniek van het wetsontwerp is zo eenvoudig en de toelichting zo summier, dat in de opstelling daarvan niet de oorzaak van deze zeer vertraagde indiening kan worden gezocht. Kennelijk hebben politieke problemen in het kabinet sterk vertragend gewerkt. Immers, ook de persoonswisseling op het fiscale staatssecretariaat kan nooit verantwoordelijk zijn voor een vertraging van ca. negen maanden. Over deze interne politieke discussie in het kabinet zal echter wel nimmer de sluier worden weggetrokken. Ook niet in deze tijd van openheid en bij een kabinet dat in zo belangrijke mate steunt op partijen die in een nog niet zo ver verleden zich beijerden om de burger te inspireren daadwerkelijk aan de beleidsvorming deel te nemen.

In deze beschouwing zou ik in het bijzonder twee vragen aan de orde willen stellen, namelijk:

- is deze verhoging noodzakelijk?
- is deze verhoging rechtvaardig?

De noodzaak van de verhoging

Wanneer men de vraag aan de orde stelt of een belastingverhoging noodzakelijk is, moet men eerst een prealabele vraag beantwoorden, namelijk aan welke doelstelling men deze noodzakelijkheid wil toetsen. Ik zou dat willen doen aan de doelstellingen die de bewindslieden van Financiën met dit wetsontwerp beogen. In de Memorie van Toelichting vinden we deze doelstellingen omschreven. Helaas — en dat kan als mijn tweede punt van kritiek op de presentatie van dit voorstel worden beschouwd — is deze omschrijving uiterst summier. Na verwezen te hebben naar de studie over een vermogenswinstbelasting, zulks in samenhang met een herziening van het successierecht en de vermogensbelasting, waartoe het kabinet opdracht heeft gegeven „in het kader van zijn streven naar rechtvaardiger inkomens- en vermogensverhoudingen”, wordt de doelstelling van dit wetsontwerp als volgt geformuleerd:

„Het is naar het oordeel van het kabinet redelijk, dat bij het zoeken naar belastingmiddelen reeds thans mede een plaats wordt ingeruimd voor een belastingverhoging in de sfeer van het successierecht. Zulks past ook geheel in het kader van het kabinetsbeleid, dat is gericht op vermindering van inkomens- en vermogensverschillen”.

Meer wordt erover de motieven die aan het onderhavige voorstel ten grondslag liggen niet gezegd. Twee elementen kunnen in deze motivering worden onderscheiden, namelijk het budgettaire element en het element van rechtvaardiger inkomens- en vermogensverhoudingen.

Budgettaire aspecten

De betekenis van het successierecht voor de totale rijks-

begroting is in deze eeuw met sprongen gedaald. Om een paar cijfers te geven: in het jaar 1910 was bij een totale opbrengst van de rijksbelastingen van f. 176 mln. de opbrengst van het successierecht f. 14,7 mln. of ruim 8%. In 1939 was dit aandeel van het successierecht gedaald tot 7%. Daarna heeft deze ontwikkeling zich in versterkte mate voortgezet. In 1949 bedroeg het aandeel van het successierecht in de totale belastingopbrengst nog 2,04%, in 1957; 1,53%, in 1966; 1,40% en in dit jaar 1974 zal het aandeel belangrijk beneden 1% liggen (in de buurt van 0,8%). Deze cijfers tonen reeds aan, dat de betekenis van het successierecht voor de totale rijksbegroting van zeer bescheiden betekenis is.

De onderhavige verhoging zal op jaarbasis rond f. 40 mln. toevoegen aan de totale jaaropbrengst, welke voor 1974 wordt geschat op f. 380 mln. Deze verhoging zal echter pas op termijn worden gerealiseerd. Ook wanneer de tariefswijziging zou ingaan op 1 oktober a.s. — hetgeen ik een optimistisch uitgangspunt van de bewindslieden acht (de parlementaire behandeling zal dan in ieder geval nog niet zijn voltooid en ik vraag mij af of de Kamer op dit punt een terugwerkende kracht aanvaardbaar acht) — dan is de opbrengst in 1974 te verwaarlozen en zal in 1975 niet meer dan f. 15 mln. extra binnenkomen. De volledige extra opbrengst van f. 40 mln. zal pas in 1976 worden gerealiseerd.

Wanneer men al deze cijfers beziet en bovendien in aanmerking neemt dat in 1975 de niet-belastingmiddelen (o.m. aardgas) zeer sterk zullen stijgen (dat is geen zaak van miljoenen, maar van miljarden), dan is het volstrekt duidelijk dat uit budgettaire oogpunt van enige noodzaak niet kan worden gesproken. Het is ook een heel merkwaardige zaak, dat de bewindslieden in hun toelichting op geen enkele wijze refereren aan de sterk gewijzigde budgettaire omstandigheden, ontstaan sedert het kabinet vorig jaar herfst zijn beginselbeslissing ten aanzien van de verhoging van het successierecht nam. „Het zoeken naar belastingmiddelen” zoals de Memorie van Toelichting het omschrijft staat toch op dit moment wel in een wat ander licht dan vorig jaar herfst. Heeft de zeer sterke stijging van de niet-belastingmiddelen geen enkele invloed gehad op de prioriteitsstelling van dit kabinet ten aanzien van fiscale dekkingsmiddelen? Men zou het haast moeten geloven.

Er is nog een merkwaardig aspect. Jarenlang is van de kant van Financiën — naar mijn oordeel terecht — de stelling verdedigd, dat een verhoging van successierechten niet automatisch mag leiden tot hogere staatsuitgaven in de consumptieve sfeer. Omdat een vermogensoverdracht van particulieren naar de overheid, zoals die voortvloeit uit hogere successierechten, de particuliere bestedingen niet beperkt en dus geen ruimte schept voor overheidsbestedingen. De huidige bewindslieden maken in hun toelichting aan dit aspect geen woord vuil. Het zou interessant zijn te weten of zij op dit punt van een ander gevoelen zijn dan hun voorgangers of dat zij mogelijk de omvang van hun voorstellen zodanig gering achten dat zij dit aspect menen te kunnen verwaarlozen. Het zou in ieder geval van enige hoffelijkheid hebben getuigd — ook tegenover de Kamer — wanneer zij dit uit voorgaande discussies over het successierecht overbekende punt mede in hun beschouwingen hadden betrokken.

Mijn conclusie is duidelijk: enige noodzaak om op budgettaire gronden het successierecht te verhogen is door de bewindslieden niet aangetoond en naar mijn oordeel ook niet aanwezig.

Rechtvaardiger verhoudingen

De vraag of het onderhavige voorstel noodzakelijk is om tot rechtvaardiger inkomens- en vermogensverhoudingen te komen, valt voor een belangrijk deel samen met de tweede vraag die ik aan de orde wil stellen, namelijk of de voorgestelde verhoging rechtvaardig is. Ik zal daarom beide vragen als één geheel behandelen.

Daarbij zou ik willen vooropstellen dat naar mijn oordeel

de betekenis van de belastingheffing als instrument om te komen tot rechtvaardiger inkomens- en vermogensverhoudingen niet moet worden overschat. Ongetwijfeld heeft de belastingheffing invloed op die verhoudingen en kan die invloed ook door wijzigingen in belastingobjecten en -tarieven worden vergroot of verkleind. Maar aan de andere kant roept belastingheffing ook belangrijke tegenkrachten in het gehele maatschappelijke beeld op. Tegenkrachten die de invloed van de belastingheffing pogen te neutraliseren. Economische afwenteling van belastingdruk is daarvan één der belangrijkste onderdelen. Maar ook het, al dan niet door middel van juridische constructies, ontgaan van belasting speelt in dit krachtenveld een rol.

Ook bij het onderhavige voorstel moet met zodanige krachten rekening worden gehouden (en dan spreek ik nog niet over de „gewone” belastingontduiking door middel van het verzwijgen van inkomen of vermogen; een activiteit die door steeds stijgende belastingtarieven ongetwijfeld wordt gestimuleerd). Om een simpel voorbeeld te geven: erflieden zonder kinderen, wier broers en/of zusters erfgenaam zijn, zullen bij verder stijgende tarieven in de zijlinie zich ongetwijfeld gaan afvragen of zij er niet verstandiger aan doen hun nalatenschap rechtstreeks aan de kinderen van hun broers of zusters te vermaken, op die wijze een volledige fase in de belastingheffing vermijdende.

Mijn grootste bezwaar tegen het rechtvaardigheidsaspect van het onderhavige voorstel is echter, dat de bewindslieden er blijkbaar zonder meer van uitgaan dat iedere verhoging van belastingtarieven in de vermogenssfeer tot rechtvaardiger verhoudingen leidt. Immers, zij hebben nagelaten hun uitgangspunt dat dit voorstel past in het streven van het kabinet naar vermindering van inkomens- en vermogensverschillen ook maar op enigerlei wijze te onderbouwen. Maar ook meer algemeen beschouwd, wordt eraan het rechtvaardigheidsaspect van deze verhoging in de Memorie van Toelichting op geen enkele wijze aandacht besteed. Het is duidelijk dat dit gebrek aan motivering een zeer zwak punt in dit wetsvoorstel is.

Verband met structuur

De bewindslieden willen het onderhavige voorstel kennelijk geheel geïsoleerd beschouwen. De grondslagen van ons successierecht zijn echter al zeer geruime tijd in studie. In december 1964 werd een ontwerp voor een nieuwe successiewet bij de Staten-Generaal ingediend. De Tweede Kamer bracht in mei 1965 voorlopig verslag uit, maar wacht nog steeds op de Memorie van Antwoord (ook ik ben erin mijn ambtsperiode niet in geslaagd deze zaak af te ronden). Daarna heeft in maart 1969 de Commissie-Hofstra (de door staatssecretaris Hoefnagels ingestelde adviescommissie voor een aantal fiscale vraagstukken) een uitvoerig rapport uitgebracht over de tarieven en vrijstellingen van het successierecht. De huidige bewindslieden leggen geen enkel verband met deze stukken. Zij beperken zich tot een simpel tariefvoorstel. In afwachting van de resultaten van de eigen studie heeft het kabinet ervan afgezien voorstellen in te dienen tot wijziging van de grondslagen van het successierecht, aldus de MvA.

Het is duidelijk dat op deze wijze een onevenwichtige situatie dreigt te ontstaan. Aan de ene kant bevat de huidige successiewet een niet onbelangrijk aantal knelpunten, die uit een oogpunt van rechtvaardigheid beschouwd, negatief moeten worden beoordeeld. Hieraan wordt in dit wetsontwerp niets gedaan. Aan de andere kant wordt voorgesteld het tarief voor bepaalde verkrijgingen met twintig procent te verhogen. Niet alleen worden de bestaande knelpunten dus niet opgeruimd, maar zelfs blijft iedere analyse van de invloed van de voorgestelde verhoging op de bestaande knelpunten achterwege. Bovendien laten de bewindslieden na enige aandacht te besteden aan de relatie tot andere belastingen in de vermogenssfeer. Ik denk daarbij in het bijzonder aan de vermogensbelasting waarvan het

tarief in twee jaar tijds met liefst 33 1/3% is gestegen, te weten van 6 prom. tot 8 prom. Deze verhogingen zijn weliswaar tijdelijk, maar ik moet nog zien dat dit kabinet in het komende dekingsplan zal voorstellen het tarief van de vermogensbelasting weer naar bijv. 7 prom. terug te brengen.

Van de bestaande knelpunten in de structuur wil ik er drie noemen, onder aantekening dat dit geen volledige opsomming is.

Knelpunten

1. In de huidige tarieven voor verkrijgingen door verwanten in de zijlinie en niet-verwanten ontbreekt nagenoeg iedere vrijstelling aan de voet. Prof. Dr. A. J. van den Tempel wees in zijn voordracht op de Belastingconsulentendag 1963 reeds op „het zware successierecht op kleine verkrijgingen door niet-verwanten”. Een erfenis of legaat van minder dan f. 1.000 zal in de toekomst met meer dan 40% worden

belast. Een ongewenste situatie wordt aldus nog verder aangescherpt. Ik zou hieraan de algemene conclusie willen verbinden dat, zeker in het successierecht, tarieven en vrijstellingen niet los van elkaar — zoals de huidige bewindslieden doen — kunnen worden beschouwd.

2. Een belangrijk probleem in de huidige tariefstelling van het successierecht is de vererving tussen broers en zusters die in gezinsverband samen leven en tussen alle andere ongehuwden die een onderlinge verzorgingsplicht hebben die maatschappelijk wordt erkend. In de fiscale literatuur over het successierecht is daarover uitgebreid geschreven. De huidige bewindslieden achten het verantwoord dit knelpunt verder aan te scherpen door een ongeclausuleerde tariefsverhoging met 20% onder het mom van rechtvaardiger inkomens- en vermogensverhoudingen. Dat een kabinet tot een dergelijke, naar zijn indruk slechts politiek bepaalde, stellingname komt, moet al zeer worden betreurd. Maar dat de bewindslieden op Financiën het daarenboven voor hun verantwoording nemen in hun toelichting op het

Grondstoffen- en verbruikersprijzen

DRS. D. PERTHEL*

De verwachting van een invoerprijsstijging van 6 à 7% voor 1974, zoals te lezen valt in de *Macro Economische Verkenning 1974* (blz. 47) is onlangs volledig herzien. Het *Centraal Economische Plan 1974* voorspelt een invoerprijsstijging van 25% in 1974 (blz. 197). Beide studies baseren zich daarbij onder meer op de prijsindex voor grondstoffen van het Duitse HWWA-instituut. In de *Macro Economische Verkenning* gingen de samenstellers uit van een prijsstijging van de grondstoffen van medio 1972 tot tweede helft 1973 van 25%; in het *Centraal Economisch Plan* wordt de periode december 1972 — december 1973, tijdens welke de grondstoffenindex met liefst 75% steeg, als basis gebruikt.

De genoemde prijsindex voor grondstoffen verschilt wat betreft het grondstoffenpakket, de per grondstof toegekende weging en de gebruikte indexformule van de door andere organisaties samengestelde indices, doch betreffende het verloop in de tijd zijn deze verschillen niet aanzienlijk 1).

Van zeven indices is over de periode 1953-1973 het jaarlijkse rekenkundige gemiddelde bepaald en in grafiek 1 uitgezet 2). We zien een tot 1971 licht fluctuerend verloop om een nagenoeg horizontale trend.

Het spreekt vanzelf dat het prijsverloop van een afzonderlijk produkt hiervan aanmerkelijk kan verschillen, niet alleen aangaande de fluctuaties, maar ook betreffende de trend. Voor een aantal grondstoffen is de trend van 1953-1971 in een „waaier-vorm” gegeven (grafiek 2). Er valt hierbij aan te tekenen dat de ontwikkelingslanden, die in 1972 ongeveer 45% van de export van grondstoffen (exclusief de Oostbloklanden) voor hun rekening namen: zij konden alleen via een stijging van het exportvolume in de toene-

mende behoefte aan deviezen voorzien 3). In 1972 trad hierin voor hen een verbetering op, die zich in 1973 in ongekend sterke mate voortzette. Zonder in detail op deze stijging in te gaan, is deze in ieder geval voor een gedeelte toe te schrijven aan de devaluatie van de Amerikaanse dollar, aangezien de indices op dollar-basis zijn herleid. De OECD schat dit prijsverhogend effect op 50% in 1972 en op 25% in 1973 4). Het gemiddelde indexcijfer van de grondstoffenprijzen steeg in 1972 met 13,2% en in 1973 met 51,9%. Indien we rekening houden met de waardevermindering van de dollar blijft er voor 1972 een stijgingspercentage van 6,6 over en voor 1973 een nog zeer aanzienlijke stijging van 38,9%. Deze modificaties zijn in grafiek 1 met een stippelijntje aangegeven.

De enorme prijsstijging van ruwe olie heeft, vooral in de tweede helft van 1973, op het gemiddelde indexcijfer een geringe directe invloed gehad. Van de zeven genoemde indices hebben alleen de HWWA, *The Economist* en de Verenigde Naties ruwe olie in hun grondstoffenpakket opgenomen,

* De schrijver, wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit van Amsterdam, dankt Prof. Dr. L. J. Zimmerman voor de gedane suggesties.

1) In H. E. Chin, D. Perthel, Primary commodity price indexes: their coverage, fluctuations and usefulness, zal nader op deze grondstofprijnsindices worden ingegaan (in de te verschijnen studie *Primary commodity prices: analyses and forecastings*, onder redactie van W. Driehuis).

2) De zeven indices zijn samengesteld door de Verenigde Naties, *The Financial Times*, *The Economist*, Reuter, Hamburgisches Welt-Wirtschafts Archiv, Moody en Dow Jones.

3) Vóór 1963 was hun aandeel nog meer dan 50%.

4) OECD, *Economic Outlook*, no. 14, december 1973, blz. 47.

wetsontwerp te doen of hun neus bloedt, is voor mij onbegrijpelijk. Met het bevorderen van rechtvaardiger inkomens- en vermogensverhoudingen heeft dit voorstel ten aanzien van de door mij aangeduide groepen in ieder geval niets te maken. Het tegendeel is het geval.

3. De bedrijfsopvolging en de continuïteit van de onderneming wordt bij de huidige successietarieven — zeker bij de inflatiegraad van deze jaren — een steeds nijpender probleem. Bedrijfsopvolging is echt niet alleen een kwestie van vader op zoon (de rechte linie). Ook in de zijlinie en ten aanzien van niet-verwanten speelt maatschappelijk dit probleem. Het is duidelijk dat ook deze zaak door een ongeclausuleerde tariefsverhoging met 20 procent verder wordt aangescherpt.

Conclusie

Uit budgettaire overwegingen is de noodzaak om op dit

moment de opbrengst van het successierecht structureel te verhogen op geen enkele wijze aangetoond.

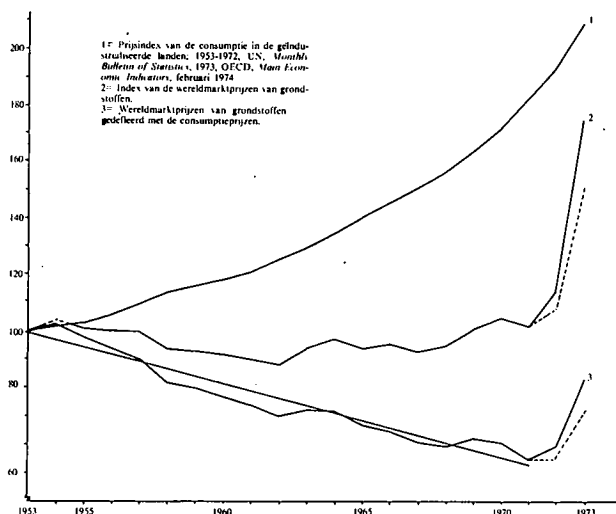
Uit een oogpunt van rechtvaardigheid beschouwd, leidt de voorgestelde verhoging tot verscherping van een aantal reeds bestaande knelpunten, aan de oplossing waarvan op dit moment niets wordt gedaan.

Het heeft er de schijn van dat dit kabinet het enkel overhevelen van vermogen uit de particuliere sfeer naar de overheids sfeer reeds als een daad van rechtvaardigheid beschouwt. Elke uitwerking van de stelling dat dit wetsontwerp tot rechtvaardiger vermogensverhoudingen leidt, is immers achterwege gebleven. Daarom moet ook vanuit het oogpunt van rechtvaardigheid bezien dit voorstel negatief worden beoordeeld.

De geest van het uit 1969 stammende initiatiefvoorstel Vondeling-Den Uyl tot verdubbeling van de opbrengst van het successierecht is duidelijk herkenbaar.

W. Scholten

Figuur 1. Indices van grondstoffen- en verbruikersprijzen (1953-1973, 1953 = 100)

met een wegingscoëfficiënt van resp. 12,3, 17,2 en 14,3%. Het valt te verwachten dat ook de andere samenstellers van de indices ruwe olie in hun pakket zullen opnemen; tot dusver was die op grond van min of meer vaste prijzen uitgesloten.

Dat het binnenlandse prijsniveau van een aantal geïndustrialiseerde landen in zeer geringe mate afhankelijk is van het verloop van de grondstoffenprijzen moge blijken uit de ontwikkeling van het door ons berekende rekenkundig gemiddelde der prijsindexcijfers van de gezinsconsumptie voor deze landen 5) (Zie grafiek 1).

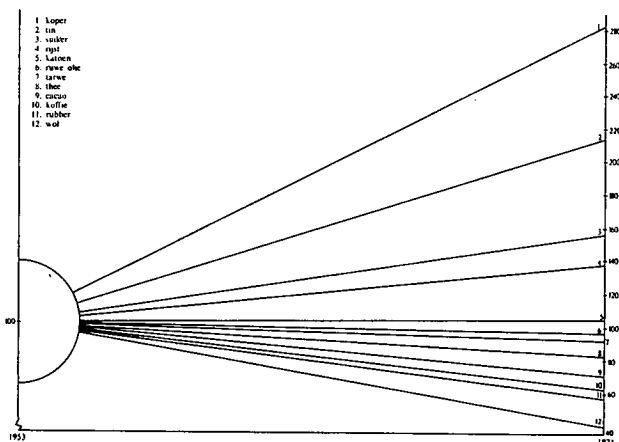
We zien een voortdurend stijgend verloop der consumptieprijzen, dat tot 1971 zeker niet veroorzaakt is door prijswijzigingen der grondstoffen. Het is dan ook toelaatbaar de grondstoffenprijzen te defleren met de consumptieprijzen, hetgeen het in grafiek 1 getekende resultaat oplevert. De trendlijn laat tussen 1953-1971 een gemiddelde daling van 2,2% zien.

We nemen gedurende de periode 1953-1973 slechts vijf keer een stijging der grondstoffenprijzen waar, welke groter is geweest dan de stijging der prijzen van consumptiegoederen. Voor 1954, 1963 en 1969 is deze toename onder meer toe te schrijven aan:

- de sterk gestegen economische activiteit in enkele Europese landen en Japan, landen die meer dan gemiddeld afhankelijk zijn van geïmporteerde grondstoffen;
- het teruglopen der voorraden in de grondstoffen verwer-

Figuur 2. De prijstrend van enkele grondstoffen, 1953-1971 (1953 = 100)

(Bron: UN *Monthly Bulletins of Statistics*).

kende industrie, vanwege de verwachting van verdere prijsdalingen;

- de schaarste op de aanbodmarkt van agrarische producten door weersomstandigheden.

Als we rekening houden met de dollar-devaluatie liep het prijsindexcijfer voor de grondstoffen in 1972 in de pas met de consumptieprijzen. Men zou geneigd kunnen zijn te zeggen: zoals het behoort. De stijging in 1973 echter is uniek te noemen, niet alleen wat de grootte van deze stijging betreft, maar ook dat deze niet valt toe te schrijven aan een sterk verbeterd economisch klimaat in de geïndustrialiseerde landen. Dat vanwege de zeer precare voedselsituatie in de wereld talrijke voedingsmiddelen aanzienlijk in prijs zijn gestegen, is alleszins begrijpelijk.

Het komt ons echter voor dat de prijsstijgingen van de erts, mineralen en ook van sommige agrarische producten een gevolg zijn van een veranderende houding van de bezitters van belangrijke grondstoffen (waaronder ontwikkelingslanden), ten overstaande van hun afnemers. Het nationalisatieproces van de erts- en oliewinning is, hoewel nog niet voltooid, reeds enkele jaren aan de gang. Het nieuwe verschijnsel is nu dat de ontwikkelingslanden zelf de

5) De landen zijn: West-Duitsland, Nederland, België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Zweden, Noorwegen, Zwitserland, Italië, Finland, Verenigde Staten, Canada, Australië en Japan.

Vraag- en aanbodfactoren bij onderwijsplanning

DR. S. PANITCHPAKDI

Het nut van onderwijsplanning is bekend. Binnen een decennium heeft onderwijsplanning zoveel aan terrein gewonnen dat er voorlopig niet veel nieuws aan haar theoretische achtergrond valt toe te voegen. De uitbouw ervan heeft vooral betrekking op de verfijning van de analytische methoden 1) en de vergroting van de onderwijsplanningmodellen. Er worden steeds ingewikkelder methoden aangewend om hetzij de doelen zo goed mogelijk vast te stellen, hetzij de toekomstige voorstellingen zo nauwkeurig mogelijk te maken. De meeste van deze exercities beschouwen de waarde van het onderwijs zuiver als een reële bijdrage tot de economische groei. D.w.z. het finale produkt van onderwijs wordt gerelateerd aan de toekomstige „manpower requirements”, of de additionele verdiensten afkomstig van extra onderwijs worden tot de baten in de kosten-batenanalyse van de investeringen in onderwijs gerekend. Daarentegen is het bepaald niet waar dat men de culturele en sociale aspecten van onderwijs niet erkent, getuige de vele lippendiensten die eraan worden verleend. Het blijft helaas meestal bij lippendienst omdat deze aspecten moeilijk te kwantificeren zouden zijn. Toch heeft men een kwantitatieve benadering gevonden: de „social demand approach”, die de nadruk probeert te leggen op deze aspecten bij het opstellen van onderwijsplannen. Deze benadering houdt rekening met de stromen van leerlingen tussen verschillende onderwijsniveaus en de bevolkingstoename. In alle methoden van onderzoek krijgen de volgende elementen de meeste aandacht:

- a. het aanbod van afgestudeerden (het finale produkt van onderwijs) van het onderwijssysteem;
- b. de vraag naar geschoolde werkrachten van verschillende beroepscategorieën;
- c. de vraag naar plaatsen in onderwijs.

De „manpower requirements approach” concentreert zich op de harmonisatie tussen de eerste twee elementen. De „social cost-benefit approach” legt de nadruk op de verschillen in de niveaus van verdiensten die grotendeels beïnvloed worden door de eerste twee elementen. Zoals gezegd houdt de „social demand approach” rekening met het laatste element. Onlangs heeft men via een „optimum allocation approach” 2) een poging gedaan een grootscheeps model te bouwen dat deze drie hoofdbestanddelen tegelijkertijd opneemt. De voordelen en tekortkomingen van de genoemde benaderingen zijn genoeg bekend; hierop zal daarom niet worden ingegaan. Dit artikel tracht een bijdrage te leveren tot het opvullen van de leemte die betrekking heeft op de onderwijsmarkt zelf. Hoewel hier alles om draait, wordt deze markt nog steeds onvoldoende geanalyseerd. In de volgende paragraaf zullen wij allereerst enige gedane pogingen in deze richting de revue laten passeren. Daarna gaan we over tot een summier bespreking van een vraag- en aanbodstelsel van onderwijs met de daaraan verbonden vraag- en aanbodfactoren. Wij besluiten met enige beschouwingen over de resultaten van empirische toetsingen van het systeem in Afrika, Azië, Latijns-Amerika en Europa.

prijs van hun produkten zouden kunnen bepalen, hetgeen voor een bezitter van een schaarse tot zeer schaarse grondstof een normale handelwijze is. Men kan zich zelfs afvragen in hoever het alarmerende rapport van de club van Rome hen hierbij sterke troeven in de handen heeft gespeeld. De geïndustrialiseerde landen moeten zeker in 1974 met een prijsstijging rekening houden, welke nu eens gedeeltelijk een geheel andere oorzaak heeft.

Elke voorspelling betreffende de prijsstijging voor geheel 1974 is arbitrair en zeker de voorspelling van het gemiddelde van de door ons beschouwde landen. De schatting van minister Lubbers dat de consumptieprijsen in 1974 in Nederland met 10% zullen stijgen, lijkt ons echter te optimistisch. De grondstoffenprijsen zullen zeker in de loop van 1974 weer gaan dalen. Het is evenwel onwaarschijnlijk dat ze teruggaan tot het niveau van 1971/1972.

D. Perthel

Bestaande studies en begrippen m.b.t. vraag naar en aanbod van onderwijs

Onder de onderwijsmarkt zullen wij verstaan een denkbeeldig systeem waarin vraag- en aanbodfactoren hun rol spelen om het gerealiseerde (werkelijke) onderwijsvolume 3) en de „prijs” vast te stellen. Het onderwijssysteem past hierin en de werkelijke ontwikkelingen in het volume daarvan zijn duidelijk de resultaten van de wisselwerking van deze factoren. De „prijs” van onderwijs is een moeilijk begrip en de bespreking ervan zullen wij uitstellen tot de volgende paragraaf.

1) De methoden zoals input-output, Markov chain en lineaire programmering worden steeds meer toegepast.

2) S. Bowles, *Planning educational systems for economic growth*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1969.

3) Dit volume slaat op het aantal ingeschrevenen (enrolments) en niet op het aantal afgestudeerden. Wij beperken ons tot de onderwijsmarkt die niet moet worden verward met de arbeidsmarkt.

De gemaakte studies kunnen vanuit de volgende drie oogpunten worden beschouwd:

- a. aanbodzijde: het aanbieden van plaatsen in onderwijs;
- b. vraagzijde: de vraag naar plaatsen in onderwijs;
- c. onderwijssysteem als een geheel.

Ad a. Het aanbod van onderwijs wordt meestal geïdentificeerd met de totale openbare uitgaven aan onderwijs 4). Er werden met succes vele regressieanalyses uitgevoerd op basis van „cross-section” om het verband tussen deze variabele en het inkomen per hoofd te bevestigen. Klaarblijkelijk kan zo'n verband ons niet van meer informatie voorzien dan dat rijke landen de neiging hebben meer uit te geven aan onderwijs dan minder rijke landen die er de voorkeur aan geven relatief meer geld uit te trekken voor bijv. de defensie. Dit verklaart de aanbodgedragingen van de onderwijsinstanties in generlei zin. Meer nog, gezien de verschillen in de prijsniveaus en de salarisschalen van leraren in verschillende landen zijn de cijfers over onderwijsuitgaven hoogst onbetrouwbaar. Maar omdat het grootste gedeelte van onderwijsuitgaven toch uit de salarissen van leraren bestaat, kan de lerarenvariabele als een representatieve en betere aanbodfactor worden beschouwd. Deze kan van land tot land als een vergelijkbare eenheid worden beschouwd. Daarom zullen wij deze variabele opnemen als een relevante aanbodfactor in ons vraag- en aanbodstelsel van onderwijs 5).

Ad b. Aan de vraagzijde van onderwijsmarkt ontstaat vaak misverstand, doordat men het aantal ingeschrevenen of de verhouding tussen het aantal ingeschrevenen en het aantal mensen in een corresponderende leeftijdscategorie (enrolment ratio) gebruikt als de grootte van de vraag naar onderwijs 6). Dat dit niet met de werkelijkheid klopt, blijkt indien men bedenkt dat de hoogte van deze grootheden tot stand komt nadat de vraag- en aanbodeffecten hun invloed daarop hebben uitgeoefend. Dit volume van onderwijs is dus het werkelijke volume en kan geen uitgesproken vraag- of aanbodvolume zijn. Dit misverstand kan gemakkelijk tot een onjuiste gevolgtrekking leiden.

In een Amerikaanse studie door Galper en Dunn Jr. 7) werd gevonden dat de elasticiteit van „college enrolment” t.o.v. „high school graduates” kleiner dan één is vanwege de institutionele factor, de militaire dienst. De vertraging in de „vraag” is veroorzaakt door de onderbreking van militaire dienst. Galper en Dunn hebben de verhouding „college enrolment/high school graduates” gebruikt als de te verklaren vraag, terwijl het werkelijke volume van „college enrolments” toch zeker door meer factoren dan vraagfactoren moet zijn beïnvloed.

Een andere studie die ook de vraag naar onderwijs ten onrechte identificeert met het werkelijk gegeven onderwijs is die van Brazer en David 8). Daarin wordt de „demand for education” aangeduid met de „educational attainment”; een gemiddeld onderwijsniveau behaald door de in leven zijnde kinderen. De auteurs hebben gevonden dat de indicator „het onderwijsniveau genoten door het hoofd van de familie” in belangrijke mate de „vraag” bepaalt. Hier worden twee dingen met elkaar verward. Het is juist te zeggen dat de persoonlijke ontwikkeling van de ouders een bepaalde invloed op het onderwijs van de kinderen, via de contacten, omgeving en begeleiding, kan hebben. Dit kan leiden tot meer vraag naar onderwijs, maar de uiteindelijke „attainment” van de kinderen is niet alleen tot stand gekomen door deze vraag. Het verschil is misschien niet duidelijk te zien in de Verenigde Staten, waar het aanbod nog erg elastisch en gevarieerd is. In ontwikkelingslanden is het zeker niet zo.

Bij de berekening van de „private rate of return” van onderwijs wordt de vraag naar onderwijs veelal gezien als een soort vraag naar investeringsgoederen; de grootte ervan wordt bepaald door deze „rate of return”. Met andere woorden, de verdisconteerde stroom van toekomstige extra

verdiensten door extra onderwijs is van belang bij de vraag naar onderwijs omdat dit de winstgevendheid van dat onderwijs bepaalt. In dit soort studies is men meestal alleen geïnteresseerd in de discontovoeten van verschillende onderwijsniveaus. Aan de hand ervan kan worden aangegeven welk onderwijsniveau of -type moet worden aangeboden (bij social cost-benefit) of moet worden gevraagd (bij private cost-benefit). Let wel, hier wordt geen expliciet verband tussen de vraag naar onderwijs en de discontovoet gelegd 9). Het is meermalen gebleken dat het onderwijsniveau of het onderwijstype dat die hoge discontovoet laat zien niet altijd het meest gevraagd is.

Bij de „social-demand approach” wordt veel gewerkt met de bestaande trends en verhoudingen (bijv. graduation, transformation ratios) om de toekomstige vraag te projecteren. Een belangrijke bijdrage van deze benadering is dat duidelijke nadruk wordt gelegd op de „input” in plaats van op de „output” in het projecteren van de ontwikkeling van onderwijs 10).

Ad c. Door de toepassing van het „educational-input-output”-systeem en de „Markov-chain”-methode wordt gepeild het gehele onderwijssysteem in één model te betrekken om de ontwikkelingen van verschillende onderdelen van het onderwijssysteem te volgen. Hoewel deze methoden belangwekkende en zeer uitgebreide analyses 11) toestaan, wordt alleen met starre technische relaties gewerkt, die verondersteld worden stabiel te zijn. Bovendien steunen deze methoden hoofdzakelijk op de impuls van de vraagzijde zoals die van de bevolkingsaanwas 12).

Een vraag- en aanbodstelsel van onderwijs

In de voorafgaande paragraaf hebben wij gezien dat het systeem van vraag naar en aanbod van onderwijs als zodanig niet wordt opgebouwd om de ontwikkeling in het werkelijke volume van onderwijs te verklaren. Vraag naar en aanbod van onderwijs worden bij voorkeur los van elkaar bekeken en dusdanig geanalyseerd. In deze afzonderlijke behandelingen van vraag en aanbod komen zelfs andere tekortkomingen voor, terwijl de technische relaties de gedragingen in het wisselwerkingproces van vraag- en aanbodfactoren niet verklaren. Wij zullen in deze paragraaf enige relevante elementen van het door ons voorgestelde vraag- en aanbodstelsel van onderwijs behandelen 13). Het gaat er uiteindelijk om het werkelijke volume van on-

4) F. Edding, Expenditure on education: statistics and comments, in E. A. G. Robinson en J. Vaizey (eds.), *The economics of education*, Macmillan, 1969, blz. 523/546.

5) De kwaliteit van leraren kan weer verschillen van land tot land. Om de waarnemingen zo homogeen mogelijk te maken groeperen wij landen in geografische categorieën (Afrika, Azië, Latijns-Amerika en Europa) voor de empirische schattingen, waarover later meer.

6) H. Correa, *The economics of human resources*, North Holland, Amsterdam, 1967.

7) H. Galper en R. M. Dunn Jr., A short-run demand function for higher education in the United States, *Journal of political economy*, Vol. 77, 1969, blz. 765 t/m 777.

8) H. E. Brazer en M. David, Social and economic determinants of the demand for education, S. J. Muskin (ed.), *Economics of higher education*, Washington, 1962.

9) M. Blaug heeft geprobeerd dit verband te leggen, maar vindt het de moeite niet waard. Zie M. Blaug, An economic interpretation of the private demand for education, *Economica*, 1966, blz. 166 t/m 182.

10) Higher education: Report of the Committee on Higher Education under the chairmanship of Lord Robbins, Londen, 1963.

11) T. Thonstad, *Education and manpower: theoretical models and empirical applications*, Oliver & Boyd, Edinburgh en Londen, 1969.

12) R. Stone, *Demographic accounting and model building*, OECD, Parijs, 1971.

13) S. Panichpakdi, *Empirical analysis of educational growth in developing countries*, de Universitaire Pers, Rotterdam, 1974.

derwijs te verklaren op een manier die theoretisch en zo mogelijk ook empirisch verantwoord is. Het systeem is eenvoudig opgebouwd rondom de volgende variabelen:

- a. vraagfactoren;
- b. aanbodfactoren;
- c. prijs van onderwijs gedefinieerd als „gewogen baten”.

Ad a. Er wordt rekening gehouden met de volgende vraagfactoren.

1. De stroom van leerlingen van lager niveau. Deze geeft de „internal dynamics” van het onderwijssysteem aan. De potentiële vraag komt van degene die zich daarvoor kwalificeert door een onderwijs van lager niveau te hebben genomen. Dit is ook de principiële gedachte van de „social-demand”-methode en het „educational-input-output”-systeem. Deze factor heeft een positieve invloed met een zekere vertraging — omdat het normaal enige tijd duurt voordat men als ingeschrevene van een lager niveau overgaat op een hoger niveau — op de vraag naar onderwijs.

2. Inkomensniveau. Deze factor heeft duidelijk positieve invloed op de vraag naar onderwijs. Het is alleen niet a priori vast te stellen of de inkomensgroei uiteindelijk ook positieve invloed zou hebben op het werkelijke onderwijsvolume. Daarom is het noodzakelijk de aanbodvergelijking, die ook deze inkomensfactor telt, erbij te betrekken.

3. Bevolkingsgroei. Deze typische vraagfactor beïnvloedt direct de vraag naar primair onderwijs. Voor secundair onderwijs kan deze factor een indirecte rol spelen in die zin dat het gerealiseerde volume van secundair onderwijs negatief kan worden beïnvloed door deze factor omdat door hoge bevolkingsgroei de beperkte middelen in toenemende mate aan het secundaire onderwijs worden onttrokken ten voordele van het primaire onderwijs. Dit verschijnsel is vaak bespeurd, speciaal in de ontwikkelingslanden.

4. De bezettingsgraad van de onderwijscapaciteit. Deze is gedefinieerd als de verhouding tussen het aantal ingeschrevenen in het primaire en secundaire onderwijs en het aantal mensen in een corresponderende leeftijdsgroep van een gegeven basisjaar. Deze indicator geeft aan de potentiële vraag van de leerlingen in het primaire en secundaire onderwijs die hun studie voortzetten. De uiteindelijke invloed van deze factor is te vergelijken met die van de bevolkingsgroei op het gerealiseerde onderwijsvolume. Dit is te verklaren uit het feit dat als de bezettingsgraad hoger wordt, de uiteindelijke uitbreiding van onderwijsplaatsen steeds moeilijker wordt gemaakt. Deze variabele is speciaal van belang in landen waar een behoorlijk onderwijsvolume al is bereikt. Omdat de invloed van deze variabele en die van bevolkingsgroei vergelijkbaar zijn, worden deze variabelen als alternatief van elkaar in de empirische toetsingen gebruikt.

Ad b. Aan de aanbodzijde zijn de volgende factoren van belang.

1. De stroom van leerlingen van lager niveau. Om het feit te erkennen dat de autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor onderwijsplanning, ook rekening houden met de potentiële vraag naar plaatsen in de komende jaren, moet deze factor die een rol speelt aan de vraagzijde, ook in de aanbodvergelijking worden opgenomen. Het element van „inner dynamics” heerst in het onderwijssysteem en beïnvloedt dusdanig zowel de vraag naar als het aanbod van plaatsen.

2. Inkomensniveau. De uitgaven van de overheid aan onderwijs om plaatsen in scholen te kunnen aanbieden, worden beïnvloed door het inkomensniveau in het land. De verbinding loopt via de inkomsten van de regering via de belastingen (en heel weinig via het collegegeld) die bepaald worden door het gemiddelde inkomensniveau. Deze verbinding kan ook tot stand komen omdat de stijging van het nationale produkt de overheid kan prikkelen tot het aanbieden van meer onderwijs, gezien het onontkoombare feit dat het land meer geschoolde arbeidskrachten nodig zou heb-

ben om het gemiddelde inkomensniveau in de toekomst te kunnen handhaven of verder omhoog te brengen.

3. Het aantal leraren. Dat het aanbod van onderwijs in een belangrijke mate wordt bepaald door deze factor behoeft geen verder betoog. Toch is het van belang even te laten zien dat deze factor niet het werkelijke onderwijsvolume in zijn eentje bepaalt, wat eigenlijk impliciet verondersteld wordt indien men alleen uitgaat van de volgende technische relatie:

$$N = QT \quad (1)$$

waarbij:

- Q = de verhouding leerlingen/leraar;
N = aantal leerlingen van een onderwijsniveau;
T = aantal leraren van hetzelfde onderwijsniveau.

Of:

$$\frac{\Delta N}{N} = \frac{\Delta Q}{Q} + \frac{\Delta T}{T} \quad (2)$$

Deze relatie zou een elasticiteit van aantal leerlingen t.o.v. aantal leraren van één betekenen. Dat dit beslist niet zo behoeft te zijn, blijkt later uit de empirische schattingen waarbij gebruik wordt gemaakt van waarnemingen in termen van procentuele groei.

Ad c. Verscheidene definities worden gegeven aan de prijs van het onderwijs. Dikwijls wordt deze geïdentificeerd met de kosten van het genieten van onderwijs, nl. school- of collegegeld, schrijfgerei, examengeld enz. Maar omdat onderwijs wordt beschouwd als een zaak van nationaal belang, wordt het zwaar gesubsidieerd en verliest zijn prijs zodanig gedefinieerd alle waarde. Deze kan immers nauwelijks belemmering vormen of negatieve invloed op de vraag of een positieve invloed op het aanbod uitoefenen. Daartegenover kan de prijs van onderwijs best worden gebaseerd op de baten van onderwijs. De werkelijkheid wordt dichter benaderd door te stellen dat de baten die uit onderwijs kunnen voortvloeien de vraag en het aanbod stimuleren, dan te stellen dat de kosten de vraag en het aanbod tegenhouden. Wij ontkennen dus niet dat de laatste uitspraak niet waar is. De kostenfactor is belangrijk indien de verwachte baten van onderwijs niet worden verwezenlijkt. In vergelijking met de baten zijn de kosten dus te hoog, wat tot de conclusie leidt dat uitbreiding van aanbod van onderwijs niet door kan gaan. Maar dit komt er meestal op neer dat de baten te laag zijn. Een mooi voorbeeld hiervan is het relatief grote aanbod van universitair onderwijs dat zeer hoge kosten met zich brengt, maar zeer grote verwachte particuliere baten (directe al dan niet psychische) voorstelt. Dit wordt vaak waargenomen in ontwikkelingslanden. Daarentegen krijgt het primaire onderwijs, dat relatief veel minder kost, te weinig aandacht, juist omdat de particuliere baten ervan niet direct te zien zouden zijn.

De door ons voorgestelde baten-prijs behoeft dus niet alleen de in geld uitgedrukte verdiensten van iemand met dat onderwijsniveau te omvatten, maar moet ook rekening houden met de „psychische baten” in de vorm van: a. een uitzicht op nog hoger onderwijs te mogen genieten en b. de bevrediging in het uitoefenen van bepaalde banen (job satisfaction). De baten-prijs van onderwijs kan een gewogen som van deze factoren zijn. Het komt erop neer dat de baten-prijs van een afgestudeerde van secundair onderwijs hoger mag worden geacht dan het loonpeil van een werknemer met dat niveau van onderwijs. Juist in ontwikkelingslanden kan dit agio belangrijk zijn vanwege:

1. het vrij lage loonpeil voor mensen met secundair onderwijs;
2. het vooruitzicht op verder studeren: hoe beperkt dat ook moge zijn, het wordt toch erg hoog gewaardeerd;
3. de psychische baten, zoals „white-collar jobs” en statussymbool, die eveneens hoog worden genoteerd.

Deze factoren zijn van belang omdat ze in belangrijke mate kunnen verklaren waarom een groot vraagoverschot van een bepaald onderwijstype in die landen heerst terwijl de directe geldelijke verdiensten die eruit voortvloeien echt niet hoog zijn. Het in evenwicht brengen van vraag en aanbod loopt dan ook via het dalen van deze baten-prijs tot het werkelijke loonpeil of zelfs daaronder doordat duidelijk gebleken is dat het vooruitzicht van verder studeren nihil is, of doordat men toch niet gemakkelijk aan een geschikte baan komt. Verder kan worden toegevoegd dat de baten-prijselasticiteit van de vraag naar onderwijs behoorlijk groot is en in ieder geval groter dan de baten-prijselasticiteit van het aanbod. Dit is gemakkelijk te verklaren. Hoewel het aanbod positief reageert op deze prijs omdat onderwijs ten dienste wordt gesteld van de bevolking, hecht de aanbiedende autoriteit ook belang aan andere factoren zoals strenge selectiemaatregelen om verspilling te voorkomen, voorkeur aan primair of universitair onderwijs in plaats van secundair onderwijs, en als de kosten veel te hoog blijken te zijn.

Het is dan ook mogelijk dat de baten-prijselasticiteit van het aanbod nul wordt en het aanbod alleen wordt beïnvloed door andere exogene variabelen van het systeem. In dit geval wordt het gerealiseerde volume van onderwijs uitsluitend bepaald door aanbodfactoren en ziet de herleide-vormvergelijking van het onderwijsvolume er net zo uit als de aanbodvergelijking. Alhoewel wij dit laatste geval niet uitsluiten, kan het a priori weglaten van de vraagfactoren ons beletten inzichten in het wisselwerkingsproces van factoren in de onderwijsmarkt te verkrijgen. Het is in ieder geval erg leerzaam deze aanbodfunctie te vergelijken met de andere herleide-vormvergelijking die een oplossing vormt van het voltallige vraag- en aanbodstelsel (14). Geconcludeerd kan worden dat de starheid van de tekens en de hoogte van de coëfficiënten van de eerste functie vermeden wordt in de laatste vergelijking waar de mogelijkheid van uiteenlopende invloeden van verschillende verklarende variabelen zeer ruim is, wat met de werkelijkheid overeenkomt. Het is bijvoorbeeld in het laatste geval theoretisch af te leiden dat de uiteindelijke invloed van de inkomensgroei op het onderwijsvolume niet noodzakelijk positief hoeft te zijn. Verder is het ook mogelijk te laten zien dat de uiteindelijke invloed van de factor „stroom van leerlingen van lager niveau” in bepaalde gevallen gelijk aan nul kan zijn. Door empirische toetsingen kunnen wij deze gevallen bevestigen, waarbij de theoretische verklaring kan worden gecontroleerd door de praktische verklaring.

Enige kanttekeningen bij de empirische resultaten

Om de waarnemingen zo homogeen mogelijk te maken, groeperen wij deze in geografische categorieën, nl. Afrika, Azië, Latijns-Amerika en Europa. Gezien de mogelijke niet-lineaire relatie tussen de te verklaren variabele, het onderwijsvolume (15), en de exogene variabelen, en omdat wij geïnteresseerd zijn in de elasticiteiten van het onderwijsvolume t.o.v. verschillende exogene variabelen, is besloten de empirische schattingen op basis van groeivoeten te verrichten. Deze manier van schatten heeft ook nog een voordeel dat de intercorrelaties tussen de exogene variabelen vermindert zo niet vermeden worden. Verder, om het tijdelement niet te verwaarlozen, worden sommige exogene variabelen, zoals stroom van leerlingen van lager niveau, bevolkingsgroei en inkomensgroei, met een zekere vertraging geïntroduceerd. Voor de eerste variabele ligt het voor de hand, maar ook voor de andere variabelen speelt de tijd een grote rol in zo'n systeem. Men moet een nieuw academisch jaar afwachten voordat men kan reageren op de verandering in de vraag- of aanbodfactoren. Er wordt voor twee perioden getoetst, nl. 1960-1965 en 1965-1968 (16), om de gedragingen van de parameters in de tijd te kunnen nagaan.

Statistisch gezien kunnen de resultaten van de schattingen

gen bevredigend worden genoemd. Door het bekende euvel, nl. de gebrekkige data, mag men ook niet al te hoge verwachtingen koesteren van de statistische resultaten. Zoals was verwacht, is de elasticiteit van het onderwijsvolume t.o.v. het aantal leraren over het algemeen ver beneden één. Zij is het hoogst in Latijns-Amerika (0,61), middelmatig in Azië (0,46) en klein in Afrika (0,30). Deze elasticiteit geeft een bepaalde karakteristiek aan van het onderwijssysteem in de verschillende continenten. Wij weten dat de marginale produktiviteit van een bepaalde produktiefactor gelijk is aan het produkt van de gemiddelde produktiviteit en de elasticiteit. Nu kunnen wij de leerlingen/leraar-verhouding (students/teacher-ratio) als een soort gemiddelde produktiviteit van een leraar beschouwen. De elasticiteiten die wij gevonden hebben zijn geen uitgesproken vraag- of aanbod-elasticiteiten, maar geven wel een indruk van de aanbod-elasticiteit van het aantal leraren. Aan de hand hiervan kunnen wij gerust concluderen dat de marginale produktiviteit van een leraar in Latijns-Amerika belangrijk hoog is, aangezien de gemiddelde produktiviteit (students/teacher-ratio) van een leraar in deze continenten hoog is en niet veel van elkaar verschilt. Dit betekent dat, relatief gezien, de lerarschaarste in Latijns-Amerika behoorlijk hoog is en in Afrika zeer laag.

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat Afrika goed zit wat het aantal leraren betreft. Het duidt wel aan dat door grote doorstroming van leerlingen van primair onderwijs het aantal leraren in secundair onderwijs een groot knelpunt is gaan vormen in Latijns-Amerika, groter dan dat in Afrika. In Afrika lag het probleem eerder bij het op gang brengen van de doorstroming dan op het gebied van leraren die goed werden aangevuld met veel buitenlandse leerkrachten. In Azië lag de situatie (1960-1965) juist tussen die van Latijns-Amerika en Afrika in, wat eigenlijk logisch is gezien de ontwikkeling in Azië, die ook tussen deze twee continenten ligt. Om deze hypothese kracht bij te zetten hebben wij ook dergelijke schattingen voor Europa uitgevoerd en een elasticiteit gevonden van ongeveer 0,29. Aangezien de gemiddelde leerlingen/leraar-verhouding in Europa relatief klein te noemen is, is het duidelijk dat de marginale produktiviteit van een leraar ook behoorlijk laag is en de kwaliteit van onderwijs zeer hoog. Dit betekent ook dat er in Europa eigenlijk geen lerarenprobleem bestaat. Constant groeiende doorstroming van leerlingen wordt doorgaans goed opgevangen.

Het is interessant te vermelden dat deze elasticiteit voor de periode 1965-1968 lager wordt voor zowel Afrika als Latijns-Amerika, wat ongeveer overeenkomt met de verbeterde opleiding voor de lokale leraren, speciaal in Afrika. In Azië is een achteruitgang getuige de moeilijkheden voorgekomen in een aantal Aziatische landen. Voor Azië is de elasticiteit van 0,47 gestegen naar 0,64. Het is bekend dat de opleiding van leraren in een aantal Aziatische landen uit de pas loopt met de grote doorstroming uit het primaire onderwijs.

De variabele „stroom van leerlingen” heeft een gevarieerder invloed dan wordt verwacht. De coëfficiënt van deze variabele in de herleide-vormvergelijking wordt samengesteld uit verschillende vraag- en aanbodcoëfficiënten van deze variabele zelf en van de baten-prijs. Daardoor is af te leiden dat indien de invloed van de verandering in de stroom van leerlingen op het onderwijsvolume geheel wordt gecompenseerd door een tegenovergestelde invloed van de

14) S. Panitchpakdi, *ibid.*, zie hoofdstuk 4.

15) Wij hebben de empirische schattingen uitgevoerd waarbij nadruk op secundair onderwijs wordt gelegd omdat dit onderwijsniveau een sleutelpositie in het onderwijssysteem van vele landen inneemt.

16) Deze periode is korter dan de voorafgaande. Het niet beschikbaar zijn van de cijfers heeft ons daartoe genoodzaakt, maar omdat wij met gemiddelde groeivoeten werken, is de afwijking niet schadelijk.

baten-prijs op het onderwijsvolume, deze variabele geen invloed kan hebben op het uiteindelijke onderwijsvolume in de herleide-vormvergelijking. Dit is waargenomen in Azië en Latijns-Amerika waar de coëfficiënten van deze variabele zeer wisselvallig en vaak niet significant zijn. Daar leidt de procentuele stijging in het aantal ingeschrevenen in primair onderwijs tot een gelijke procentuele daling van de baten-prijs van het secundaire onderwijs. Dit is geldig voor Azië en Latijns-Amerika, waar de psychische baten hoog zijn en het loonpeil van mensen met secundair onderwijs niet star naar beneden hoeft te zijn (geen of zwakke vakbonden en geen cao). In Afrika is de toestand anders. Daar is de coëfficiënt van de variabele „stroom van leerlingen” zeer significant en positief. De baten van extra onderwijs vormen nog steeds een zeer grote stimulans om meer onderwijs te vragen in Afrika. Dit houdt ook verband met het nog trage op gang komen van de doorstroming die al hierboven was vermeld. Verder is er nog groot gebrek aan mensen met secundair onderwijs in een groot aantal landen in Afrika waardoor de baten-prijs niet zo gauw een daling vertoont. Het is van belang hieraan toe te voegen dat de toetsing voor Europa ook, net als in Afrika, een significante positieve invloed van de stroom van leerlingen laat zien. Dit is zeker niet controversieel, vanwege het feit dat de toename

van de stroom van leerlingen toch niet zoveel of helemaal geen invloed op de baten-prijs kan uitoefenen gezien de sterke institutionele achtergrond en het universele karakter van het primaire onderwijs in Europa.

De invloed van de inkomensgroei op de groei van onderwijsvolume laat een interessante tendens zien. In Afrika is deze invloed duidelijk positief en significant in beide perioden. Gezien het zeer lage inkomensniveau en een groot aantal analfabeten in Afrikaanse landen is de bijdrage van inkomensgroei, die nog niet zo geconcentreerd hoeft te zijn, tot de werkelijke uitbreiding van onderwijs een logisch gevolg. In Azië is de toestand geheel anders; de significante en negatieve invloed van de vertraagde inkomensgroei, die gevonden wordt in beide perioden, is schijnbaar paradoxaal. De werkelijkheid is dat het effect van de inkomensgroei in vele Aziatische landen waar zich een brede laag van primair onderwijs bevindt, eerder de uitbreiding van onderwijs in de diepte dan in de breedte stimuleert. Dit komt erop neer dat inkomensgroei daar niet, via de groei in het volume van secundair onderwijs, kan leiden tot meer gelijkmatige inkomensverdeling. In de termen van ons vraag- en aanbodstelsel komt dit tot stand door het feit dat de vraagelasticiteit van het inkomen relatief veel groter is dan de aanbodelasticiteit van het inkomen. Dit komt on-

Inflatie en de monetaristen

Een naschrift

PROF. DR. P. KORTEWEG

Naar aanleiding van het artikel van Prof. Dr. P. Korteweg, hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, over het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1973, plaatste ESB twee uitvoerige ingezonden stukken: één van Dr. M. M. G. Fase, „Prijzen, liquiditeiten en de monetaristische visie” (ESB van 21 juli jl.) en één van Dr. J. Timmers, „Het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank en de inflatie” (ESB van 28 juli jl.). Deze week geeft Prof. Korteweg, thans gast-hoogleraar bij de Carnegie-Melon University te Pittsburgh, commentaar op deze ingezonden stukken. De discussie naar aanleiding van het artikel van Prof. Korteweg is hiermee gesloten.

Bank en concentreert zich op twee door mij naar voren gebrachte punten:

- het verband tussen de groei van de op een of andere wijze gedefinieerde liquiditeitenmassa en de groei van het prijspeil;
- de inhoud van het begrip liquiditeitenmassa.

Met zijn commentaar op beide punten ben ik het geheel of gedeeltelijk oneens. Laat ik met het eerste punt beginnen.

Liquiditeitenmassa en prijspeil

Fase keert zich tegen mijn opvatting dat in een monetaire economie een voortdurende stijging van de geldhoeveelheid in verhouding tot de produktie een noodzakelijke voorwaarde is voor een voortdurende prijsinflatie. Volgens hem is dit een monetaristische visie die optische correctie behoeft. Hij suggereert daarmee gezichtsbedrog. Hij doet dat op een bewonderenswaardig slimme wijze door twee *ficties* in het leven te roepen om die mij dan in de schoenen te schuiven: Kor-

Mijn commentaar in deze kolommen op het Jaarverslag 1973 van De Nederlandsche Bank (DNB) heeft reacties uitgelokt van Dr. J. Timmers en Dr. M. M. G. Fase. Hun commentaren stel ik zeer op prijs. Zij geven mij de gelegenheid mijn opvattingen op een enkel punt te verduidelijken, een aantal misverstanden weg te nemen en het gewicht van enkele der gehanteerde argumenten te relativeren. Dr. Fase's commentaar raakt daarbij op zeer

wetenschappelijke wijze de meest essentiële punten van mijn kritiek op het Jaarverslag. Vandaar dat ik me het eerst en het langst met zijn commentaar zal bezighouden en het laatst en het kortst met de commentaar van Dr. Timmers.

DE COMMENTAAR VAN DR. FASE

Fase gaat voorbij aan mijn kritiek op het rente- en wisselkoersbeleid van de

geveer overeen met de karakteristieke toestand op de onderwijsmarkt in veel Aziatische landen waar de druk van de vraag via de inkomensgroei die de bereidheid tot het meer betalen voor onderwijs vergroot, tot snelle uitbreiding van privé-onderwijsinstellingen leidt, die uiteraard in de hoofdstad zijn geconcentreerd. Daartegenover reageert het officiële aanbod van onderwijsplaatsen in openbare scholen zeer traag en zwakjes op de inkomensgroei. Hierbij moet worden vermeld dat deze negatieve invloed in de tweede periode wat was afgenomen. Voor Latijns-Amerika wordt een positieve relatie tussen de relatieve groei in onderwijsvolume en de vertraagde inkomensgroei voor de eerste periode (1960-1965) gevonden, terwijl in de tweede periode een negatieve relatie te voorschijn is gekomen. Hiermee was de verslechtering in de relatie inkomensgroei-onderwijsuitbreiding-inkomensnivellering in Latijns-Amerika bevestigd. Voor Europa was de relatie tussen inkomensgroei en de groei in onderwijsvolume positief en significant.

Zoals verwacht wordt de significant negatieve invloed van de bevolkingsgroei op de groei van het volume van secundair onderwijs alleen gevonden voor Afrika. Daarentegen is de negatieve invloed van de indicator van de bezettingsgraad van de onderwijs capaciteit, zoals hierboven gedefinieerd, pas werkzaam wanneer deze capaciteit al be-

hoorlijk bezet is. Daarom wordt deze negatieve relatie bevestigd in Azië, Latijns-Amerika en Europa, maar niet in Afrika.

Conclusie

Onderwijsplanning is niet gebaat bij een mechanische opstelling van doeleinden die, al of niet geoptimaliseerd, alleen rekening houden met het uiteindelijke produkt van onderwijs zonder dat de gedragingen binnen en direct rondom het systeem serieus worden bestudeerd. Wij hebben getracht in kort bestek onze eenvoudige benadering, die wel rekening houdt met vraag- en aanbodfactoren, uit de doeken te doen. Het systeem is nog erg globaal en daarom verdienen verdere verfijningen naar meer onderwijsniveau nader te worden onderzocht. Bovendien is het ook aanbevelenswaardig dit systeem in verschillende landen afzonderlijk, voor zover er tijdreeksen voor bestaan, aan de praktijk te toetsen. Op deze manier zijn meer inzichten te verkrijgen die het mogelijk kunnen maken steeds controle uit te oefenen om de kans van een geslaagde uitvoering van een onderwijsplan te vergroten.

S. Pantichpakdi

teweg is de monetaristische visie toegedaan en Korteweg gelooft in de klassieke dichotomie.

De monetaristische visie wordt volgens Fase „soms wel gedefinieerd als de *overtuiging* dat de primaire determinanten van macro-economische aggregaten zoals totale bestedingen, werkgelegenheid of inflatie, bestaan uit groeivoeten van liquiditeitsmassa of enig ander geldconcept” (blz. 721, lk). Voorts wordt onder de klassieke dichotomie verstaan de idee „waarbij de relatieve prijzen in de reële sfeer tot stand komen en het absolute prijspeil in de monetaire sfeer” (blz. 721, rk). Reële en monetaire sfeer hebben dan niets met elkaar te maken. Veranderingen in de geldhoeveelheid hebben in deze visie alleen effect op het absolute prijspeil en niet op de structuur der relatieve prijzen en dus ook niet op productie en werkgelegenheid.

Geeft het door mij geschrevene enige aanleiding tot de door Fase gebezigde interpretatie? In het geheel niet 1)! Mijn commentaar ging niet over de vraag of veranderingen in (de groeivoet van) de geldhoeveelheid behalve het absolute prijspeil al dan niet ook de relatieve prijzen en de reële sfeer beïnvloeden. Ik geef zelfs graag en grif toe dat veranderingen in de geldhoeveelheid niet alleen het absolute prijspeil, maar eveneens relatieve prijzen, productie en werkgelegenheid beïnvloeden. Het structuurmodel waarop mijn denken over economische samenhangen is gebaseerd, is — zoals Fase blijkt te weten (blz. 721, rk) — een model waarin de transmissie van reële en monetaire impulsen naar prijspeil, productie en werkgelegenheid *met name* verloopt via een proces van relatieve prijsveranderingen 2). Mijn nog niet gepubliceerde studie over de betekenis van reële en monetaire inflatie-impulsen — waarvoor Fase ook verwijst (blz. 722, mk) —

gaat de betekenis van deze impulsen niet alleen na aan de hand van hun effect op de inflatievoet, maar eveneens aan de hand van hun effect op de groeivoet van de produktie 3). Dit alles had Fase tot enig nadenken moeten stemmen omtrent de juistheid van zijn Patinkiaanse interpretatie van mijn commentaar 4).

Waar heb ik het dan in mijn commentaar op het Jaarverslag *wel* over gehad? Mijn commentaar ging over de vraag hoe in een monetaire economie relatieve in absolute prijzen worden *vertaald* en over de vraag of in zo'n economie *behalve* reële factoren niet *ook* monetaire factoren bepalend zijn voor de ontwikkeling van het absolute prijspeil. Let wel, net zo min als ik ontken dat monetaire factoren invloed hebben op relatieve prijzen, ontken ik hier dat reële factoren invloed hebben op het absolute prijspeil.

Waarom zou ik hun effect — getuige mijn tabel met monetaire en reële inflatie-impulsen — anders onderzoeken? Dergelijke effecten te ontkennen zou ook onzin zijn. Een absolute prijs is tenslotte een ruilverhouding tussen geld en een niet-financieel object. Zowel monetaire als niet-financiële (i.c. reële) factoren zullen bij de bepaling van zo'n ruilverhouding een rol spelen.

In mijn commentaar op het Jaarverslag heb ik mijn aandacht voorts meer speciaal gericht op de vraag welke impulsen het inflatiefenomeen domineren: reële of monetaire. Mijn bevinding was dat *ten tijde van de voortdurende en steeds snellere prijsinflatie van de jaren 1969/1972* de monetaire impuls de reële impulsen heeft gedomineerd. Over andere jaren heb ik het niet gehad. Die waren voor de bespreking van het Jaarverslag ook niet interessant. Ik heb me in mijn commentaar juist geconcentreerd op de laatste jaren omdat gedurende die jaren in de verslaglegging van DNB de

neiging steeds duidelijker wordt om de inflatie te verklaren in termen waaraan

1) Of het moest zijn voor diegenen die om de een of andere reden nog in de overtuiging verkeren dat de laatste ontwikkeling op het gebied van de monetaire theorie nog steeds wordt vertegenwoordigd door Patinkins standaardwerk uit 1965: *Money, interest and prices: an integration of monetary and value theory*.

2) Ik doel hier op het door Karl Brunner en Allan Meltzer ontwikkelde stroom-voorraadmodel van het transmissie-mechanisme tussen reële en financiële sfeer. Aan dit model wordt door een groep van economen momenteel hard gewerkt. De varianten van het model voor gesloten en open economieën naderen hun voltooiing. Publikatie is evenwel op korte termijn niet te verwachten. De meest toegankelijke gepubliceerde gesloten economie-variant van het model is vooralsnog: K. Brunner en A. H. Meltzer, *A monetarist framework for aggregative analysis*, *Kredit und Kapital*, Beiheft, 1972. In deze modellen spelen behalve rentevoeten op overheidsschuld en bankkrediet ook de verhouding tussen de prijs van lopende productie en de prijs van bestaande productie (fysiek kapitaal) een belangrijke rol. Deze modellen zijn ook niet monetaristisch in de enge

maar kennelijk gebruikelijke — Friedmaniaanse zin van het woord. Niet alleen financiële maar ook reële (Wickselliaanse en neo-keynesiaanse) impulsfactoren spelen er een rol in. Voorts spelen de voorraadconsequenties van inkomens- en bestedingsstromen alsmede budgettaire en internationaal-monetaire institutionele arrangementen een belangrijke rol.

3) Zie P. Korteweg, *The inflation problem: a multicountry study of inflation — The Dutch case, 1952—1972*, Working Paper 7411, Money and Banking Workshop, Erasmus Universiteit, Rotterdam, april 1974.

4) Fase's rationalisatie van zijn interpretatie doet bizar aan. Ik zou het bestaan van a-monetaire economieën suggereren. Ik ken er geen, heb het er niet over gehad en wil het er ook niet over hebben. Ik heb het gehad over het inflatieprobleem: een in wezen monetair probleem. Overigens, over de *ficte* van relatieve prijzen gesproken: ook rentevoeten zijn relatieve prijzen. Is het niet Dr. Fase die over rentestanden en rentestructuren nogal wat werk heeft gepubliceerd? Over feit of over ficte?

DNB zelf niets kan doen: kostenstijgingen, belastingdruk, importprijzen, verwachtingen.

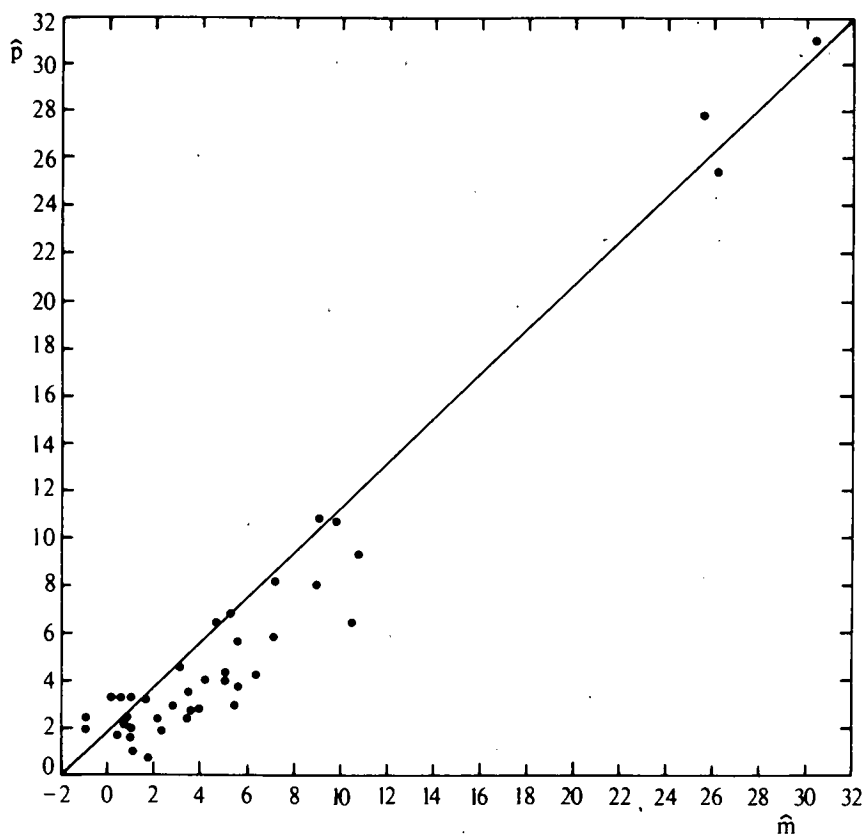
Steeds minder worden geldvoorziening en inflatie met elkaar in verband gebracht. Zonder te ontkennen dat andere factoren een rol spelen bij de inflatieverklaring heb ik gemeend voor de periode 1969/1972 het licht weer eens aan te moeten doen boven de geldvoorziening. Daarin schuilt niets eenzijdigs of monetaristisch. Daarbij is ook „niet vergeten ons geloof in ficties te confronteren met ficties van andere huize of zo mogelijk met de realiteit van het beleid van alle dag” (blz. 724, rk). Ik heb verschillende inflatieverklaringen naast elkaar gezet en ze elk gekenmerkt door een inflatie-impuls. Ik heb daarbij evenwel niet nagelaten ook voor de monetaire inflatieverklaring een impuls in te zetten. Ik heb me beziggehouden met het monetaire beleid van alle dag door op het rentebeleid te wijzen. En ik heb inderdaad het gevoel dat de explosieve ontwikkelingen van en binnen de liquiditeitenmassa voor een deel en onbedoeld te wijten zijn aan het beleid van alle dag. Van dag tot dag is het beleid wellicht te veel gericht op stabilisatie en gladstrijken van geldmarktcondities, waardoor het zicht op het werkelijke en gewenste verloop van monetaire aggregaten zoals de liquiditeitenmassa te gemakkelijk uit het oog verloren wordt.

Liquiditeitenmassa: noodzaak en oorzaak?

Ondertussen zitten we nog steeds met het ook door Fase geïllustreerde „feit dat de aanwas van de liquiditeitenmassa en de prijsinflatie grote *samenhang* vertonen” (blz. 722, lk). En feiten behoeven geen bestrijding. Wel verklaring. Mijn startpunt was dat ik een voortdurende stijging van de geldvoorziening relatief t.o.v. de produktie een *noodzakelijke voorwaarde* noemde voor een voortdurende prijsinflatie. Mijn onderzoekingen geven me vooralsnog geen redenen om aan te nemen dat ontpottingen een voortdurende en zich versnellende inflatie kunnen voeden. De opvatting dat geldgroei een noodzakelijke voorwaarde is voor continue inflatie wordt treffend geïllustreerd door een aan Anna Schwarz ontleend scatter-diagram, waarin voor veertig landen over een 17-jarige periode de gemiddelde inflatievoet en de gemiddelde groeivoet van de primaire liquiditeitenmassa per eenheid produkt zijn bijeengebracht 5).

Maar ook al kan inflatie niet voortduren zonder geldgroei, de vraag blijft of geldgroei wel noodzakelijkerwijs tot inflatie leidt. Is geldgroei een *voldoende voorwaarde* voor inflatie? In het model waarop ik me baseer is dat inderdaad zo, *mits* voldaan is aan een tweetal voorwaarden omtrent de orde van grootte

Groeivoeten van prijspeil (\hat{p}) en primaire liquiditeitenmassa per eenheid produkt (\hat{m}) voor veertig landen; 1952-1969

van een aantal elasticiteiten op de geld- en kredietmarkt. Zo moet de elasticiteit van het kredietaanbodoverschot t.o.v. de kredietrente groter zijn dan die van het geldaanbodoverschot. Voorts moet de absolute waarde van de elasticiteit van het kredietaanbodoverschot t.o.v. de marktprijs van fysiek kapitaal kleiner zijn dan die van het geldaanbodoverschot 6). De modern-monetaristische opvatting dat een voortdurende geldgroei niet slechts een noodzakelijke, maar ook een voldoende voorwaarde is voor voortdurende inflatie is dus gebaseerd op een tweetal analytisch falsifieerbare en empirisch toetsbare hypothesen met betrekking tot de vraag naar en het aanbod van geld en krediet. De empirische toetsing van deze hypothesen is in volle gang 7). Hoewel het werk nog lang niet is afgerond, bestaat er vooralsnog weinig reden voor grote twijfel aan de empirische geldigheid van de beide genoemde hypothesen.

De moraal van bovenstaande uiteenzetting is er overigens een die ik graag met Dr. Fase deel: uit het berekenen van enkelvoudige correlatiecoëfficiënten tussen geldgroei en prijsinflatie, al dan niet met vertragingen, kunnen in het algemeen geen conclusies worden getrokken omtrent het causale verband tussen geldgroei en inflatie 8). Voor het bereiken van dergelijke conclusies is het nodig dat de structuur van het economisch model waarin men denkt, wordt geformaliseerd en wordt geformuleerd in termen van lo-

gisch falsifieerbare hypothesen die kunnen worden getoetst aan de feiten.

Ik beschouw dan ook Fase's non sequitur beschuldiging als te zijn gericht aan de Friedman-monetaristen en niet aan mij of aan de Brunner-Meltzer-monetaristen (om de door Fase gestarte etikettering nog wat voort te zetten) 9).

5) Zie A. J. Schwarz, *Secular price change in historical perspective*, *Journal of money, credit and banking*, februari 1973, part II. De correlatiecoëfficiënt tussen beide groeivoeten is $R^2 = 0,94$.

6) De kredietmarkt omvat de kredieten aan overheid en publiek, dus overheidsschuldtitels (lang en kort) en private schuldtitels (bankkrediet).

7) Zie o.a. P. Korteweg, *Over de beheersbaarheid van de geldhoeveelheid in Nederland*, Haarlem, 1973, appendix C. P. D. van Loo, A monetary submodel for the Dutch economy: some preliminary results, *De Economist*, maart/april 1974; A. Knoester, Een stelsel monetaire vergelijkingen ten behoeve van een empirisch macro-model voor Nederland, *Maandschrift Economie*, juli 1974.

8) Voor dat doel heb ik ze dan ook niet gebruikt.

9) Overigens tast naar mijn mening Fase's in het verschild liggende feit (blz. 723, lk) dat de verminderde geldgroei in 1973 niet lijkt te gaan leiden tot minder inflatie in 1974 voor alsnog het (simpele) monetarisme niet aan. In deze opvatting zijn het slechte veranderingen in de *trendmatige* groei van de geldhoeveelheid die onder bepaalde reeds genoemde voorwaarden tot meer of minder inflatie zullen leiden. Dit in verband met opgebouwde verwachtingen, aanpassings- en informatiekosten e.d. Aantasting zou pas plaatsvinden als een blijvend lagere geldgroei voor de komende jaren niet tot minder inflatie zou leiden.

Daarmee zijn we gekomen bij de vraag welk model het meest bruikbaar is voor het beoordelen van de gevolgen van geldcreatie voor de inflatie. Fase verkiest een zwak-keynesiaanse doorberekening van een monetaire impuls op de inflatie. Hij hanteert daartoe het macro-econometrische Jaar-model van het Centraal Planbureau. Zijn doel is een kwantitatieve indruk te geven van de monetaire inflatie-impuls op korte termijn. Wat hij illustreert is dat zelfs een omvangrijke groei van de geldvoorziening toch slechts geringe prijsstijgingsvoeten ten gevolge heeft. Fase's exercities zijn interessant, maar ondoorzichtig 10). Ze zeggen me daarom niet veel. Ik beperk me daarom tot enige algemene opmerkingen.

Ik betwijfel of het Jaar-model van het Centraal Planbureau het aangewezen model is om een betrouwbaar kwantitatief beeld te verschaffen van de effecten van een monetaire inflatie-impuls. Het model is nagenoeg gespeend van een relatieve-prijsmechanisme tussen de financiële en reële sfeer. De kanalen waarlangs monetaire invloeden kunnen lopen zijn daarmee zeer beperkt in aantal 11). Indirecte kanalen via rentevoeten zijn afgesloten: de lange en korte rentevoet zijn endogeen 12). Aanwezig zijn slechts een drietal directe kanalen volgens welke de groeivoet van de (al dan niet gedefleerde) liquiditeitsvariabele een rechtstreeks effect heeft op de consumptie; de investeringen en de werkgelegenheid. De rationalisatie van deze directe liquiditeitseffecten is mij niet in alle gevallen duidelijk: welke logisch falsifieerbare hypothesen worden ermee getoetst?

De integratie van voorraden financiële titels en bestedingsstromen is in het Jaar-model nagenoeg geheel afwezig. Evenwicht van inkomens- en bestedingsstromen hoeft nog geen sluitend overheidsbudget te impliceren. Mutaties in overheidsschuld en/of geldhoeveelheid en in rentevoeten zijn het gevolg. Maar in het model treden ze niet endogeen op 13). De liquiditeitsvergelijking is voor mij een moeilijk rationaliseerbaar samenstel van vraag- en geldaanbodfactoren. Een kredietmarkt in de ruime zin van het woord is niet expliciet aanwezig. Kapitaalstromen van en naar het buitenland komen in het model niet endogeen voor.

De vraag rijst of DNB dan wel zijn studiedienst zich bij het denken over de interactie tussen reële en financiële sfeer werkelijk gaat laten leiden door de samenhangen die het Jaar-model geeft. In mijn opvatting zou dat zeer te betreuren zijn: het model is voor dit doel vooralsnog ongeschikt, want het is onaf in zijn monetair-financiële sector en gespeend van een relatieve-prijsmechanisme en van een adequate integratie van voorraden en stromen.

De afbakening van het liquiditeitsbegrip

Tenslotte het probleem van de adequate afbakening van het liquiditeitsbegrip. Dit probleem staat plotseling volop in de belangstelling. Dr. C. J. Rijnvos schreef er een belangwekkend artikel over en Dr. Fase maakt er ook een aantal opmerkingen over 14).

De verhoogde belangstelling lijkt mede te zijn veroorzaakt door het uiteenlopend en zelfs contrair verloop van de groeivoeten van de primaire en de totale liquiditeitenmassa sinds 1968. Figuur 2 van Dr. Fase is hier illustratief.

De vraag die in zo'n geval rijst is: naar welke van de twee aggregaten moeten wij kijken ter beoordeling van de aard en verwachte gevolgen van de activiteiten van de monetaire autoriteiten. Te beoordelen naar het verloop van de groeivoet van de totale liquiditeitenmassa is de koers van de monetaire autoriteiten over de periode 1969/1972 contractief geweest. Te beoordelen naar het verloop van de groeivoet van de primaire liquiditeitenmassa is de koers evenwel sterk expansief geweest. Beide indicatoren spreken elkaar hier tegen.

Rijnvos en Fase komen — kort gezegd en op geheel verschillende wijze — tot het voorstel om de eigenlijke spaargelden bij geldscheppende instellingen (geheel of gedeeltelijk) in de liquiditeitenmassa op te nemen 15).

Wanneer men de voorstellen van beide schrijvers uitvoert dan stabiliseert zich de groeivoet van de (nieuwe) liquiditeitenmassa enigszins. Van 1969 tot en met 1972 schommelt de groeivoet rond de 12% à 13% en in 1973 stijgt hij tot „slechts” ruim 16% per jaar. Het werkelijke probleem blijft echter bestaan. Niet-tegenstaande de voorstellen van Rijnvos en Fase indiceren primaire en totale liquiditeitenmassa naar groeivoet elk een ander verloop van de monetaire impuls. De vraag blijft dus bestaan welke indicator in een onzekere wereld de aard van de monetaire politiek het best weergeeft. Bij de beantwoording van deze vraag dienen naar mijn mening een drietal criteria te worden aangelegd en gehanteerd.

Allereerst dienen de vraagrelaties naar de te onderzoeken liquiditeitenmassa's relatief *stabiel* te zijn in een klein aantal variabelen. Hoe stabiel de vraag naar enige geldhoeveelheid, hoe *voorspelbaarder* een mutatie in die geldhoeveelheid doorwerkt naar de inkomens- en bestedingsfeer.

In dit verband zij opgemerkt dat de eis van een stabiele geldvraagrelatie niet betekent dat de geldquote constant en stabiel moet zijn. Ik ben het dan ook oneens met Rijnvos, die van een stabiele geld- of liquiditeitsquote zelfs een criterium maakt ter samenstelling van de liquiditeitenmassa, waar hij meent dat een instabiele quote geen betrouwbare indicator meer is van de aard van het gevoerde monetaire beleid 16). Dit is echter alleen het geval als de geldquote *onvoorspelbaar* is.

Ten tweede dient het aanbod van de te kiezen geldmassa beheersbaar te zijn. Dit criterium deel ik met Fase 17). Naarmate een geldmassa beter te beheersen is door de monetaire autoriteiten en naarmate de geldvraag stabiel is, is het effect van *geldpolitiek* op de doelvariabelen in de inkomenssfeer (prijsspeel, productie, inkomen, werkgelegenheid) beter voorspelbaar en de geldpolitiek zelf beter uitvoerbaar.

Wat betreft nu de stabiliteit van geldvraagrelaties blijkt uit een veelheid van empirische onderzoeken dat de gevonden geldvraagrelaties vrij stabiel zijn en dat deze stabiliteit vrij onafhankelijk

10) Mij is niet duidelijk wat de gevolgde procedures zijn. Ook de aard en omvang van de aangebrachte correcties op de liquiditeitsverruiming van 1973 zijn me onduidelijk.

11) Ik baseer me voor mijn gemak op het model 69-C.

12) In het model lijkt het wisseldisconto van DNB zowel de rol van korte marktrente als die van monetair-politiek instrument te vervullen.

13) Zie A. F. Bakhoven, *Simulations with a public finance model for the Netherlands*, Central Planbureau, Paper, augustus 1973, voor een aanvulling op dit punt van het CS-model.

14) Zie C. J. Rijnvos, Liquiditeiten en monetair beleid, *ESB*, 26 juni 1974.

15) Rijnvos beoordeelt de verschillende passiva van de geldscheppende instellingen aan de hand van een drietal criteria waaronder het liquiditeitscriterium (op korte termijn zonder veel kosten en koersverlies omzetbaar in primaire liquiditeiten (chartaal en giraal geld). Fase gebruikt multivariate-technieken om de mate na te gaan waarin de genoemde passiva het genoemde liquiditeitsaspect bezitten. Hij gaat er daarbij vanuit dat *alleen* chartaal geld 100% liquide is. Rijnvos wenst de liquiditeitenmassa voorts te corrigeren voor bepaalde valuta-tegoeden. Fase suggereert een correctie voor de kortlopende vorderingen op de overheid, maar hij blijft hier vaag.

16) Zie C. J. Rijnvos, op. cit., blz. 549.

Rijnvos vervalt hier in de fout van het Radcliffe Committee uit de jaren vijftig. Ook Fase neigt daar naar mijn gevoel enigszins toe: Een variabele geldquote is een onbetrouwbare quote. Hoe meer je in de liquiditeitenmassa stopt, hoe meer substituties tussen titels *binnen* de liquiditeitenmassa plaatsvinden zonder nog de omvang van de liquiditeitenmassa en de hoogte van de liquiditeitsquote te beïnvloeden. Zo kom je al vlug tot het opnemen van tafels en stoelen in de liquiditeitenmassa omdat ook deze uiteindelijk in primaire liquiditeiten omzetbaar zijn.

17) Fase heeft, als ik hem goed begrepen heb, tegen mijn eerstgenoemde criterium van een stabiele geldvraagrelatie een logisch bezwaar omdat van te voren vaststaat dat de nog nader te definiëren liquiditeitenmassa invloed moet uitoefenen op de inkomenssfeer (inkomens en prijzen). Een zelfde logische bedenking moet dan ook bestaan tegen Fase's en mijn tweede criterium: van te voren staat vast dat de te kiezen liquiditeitenmassa beheersbaar moet zijn. Of Fase houdt zich niet aan zijn eigen logica, of het logische van zijn bedenking bestaat niet. Ik houd het op het laatste. In dit verband rijst overigens de vraag *met welk doel* Fase de kandidaat-onderdelen van zijn liquiditeitenmassa beoordeelt aan de hand van hun liquiditeitskarakter en niet aan de hand van bijv. hun kleur, lengte of gewicht? Kan het niet zijn dat de mate van liquiditeit van een titel, m.a.w. de potentiële koopkracht van die titel, te maken heeft met zijn kwaliteit als intermediair tussen de vermogens- en inkomenssfeer?

is van de gekozen gelddefinitie 18). Bij de keuze van een adequate gelddefinitie verschaffen de geldvraagonderzoekingen dus amper enige aanwijzing.

Wat betreft de beheersbaarheid van de verschillende geldmassa's ben ik van mening dat de monetaire autoriteiten het best in staat zijn die geldhoeveelheid te beheersen die is samengesteld uit hun eigen volkomen liquide schuldtitels. In het Nederlandse geval zou dat neerkomen op de som van de door de centrale bank geëmitteerde basisgeldhoeveelheid en de door de overheid geëmitteerde kortlopende overheidsschuld (19). Elk breder geldbegrip zou een minder goed beheersbare geldhoeveelheid impliceren. Toevoeging van girale-, termijn- en spaargelden en correctie voor dat deel van de liquide overheidsschuld dat zich niet in handen van het publiek bevindt (te zamen ongeveer opleverend de huidige liquiditeitsmassa) betekent dat het geldaanbod niet meer alleen bepaald wordt door het gedrag van de monetaire autoriteiten, maar daarnaast ook door het gedrag van bankwezen en publiek.

In mijn eigen werk kies ik niettemin — indien nodig — voor de geldhoeveelheid als som van chartaal en giraal geld. Het voordeel van deze geldmassa is dat de vraagrelatie ernaar na de tweede wereldoorlog redelijk stabiel is, dat hij zich in sterke mate parallel ontwikkelt aan de door de centrale bank beheersbare basisgeldhoeveelheid en dat het volume ervan het meest overeenkomt met het volume aan dagelijks ruilmiddel in onze economie (20). De reden dat ik dit geldbegrip niet uitbreid met de kortlopende overheidsschuld heeft te maken met een nu toe te lichten derde criterium dat bij de keuze van de meest adequate liquiditeitsmassa een rol speelt.

In het reeds eerder genoemde Brunner-Meltzer-model, waarop ik me baseer, is het effect van mutaties in de door mij gekozen geldhoeveelheid op prijspeil en productie relatief *onafhankelijk* van de bronnen waaruit deze mutaties voortvloeien (centrale bank, buitenland, bankwezen, publiek). Volgens datzelfde model is het effect van mutaties in de overheidsschuld, kort of lang, op prijspeil en productie een verdwijnend kleine fractie van het effect van eenzelfde geldhoeveelheidsmutatie. De oorzaak hiervan is gelegen in een verschillend effect van beide mutaties op de relatieve prijzen in het model. Een vergroting van de geldhoeveelheid doet de marktrente op overheidsschuld en bankkrediet *alsmede* het marktrendement op fysiek kapitaal dalen. Beide effecten beïnvloeden de particuliere bestedingen positief waardoor prijspeil en productie stijgen.

Een vergroting van de overheidsschuld daarentegen doet de marktrente op overheidsschuld en bankkrediet stijgen en het marktrendement op fysiek kapitaal dalen. Beide effecten beïnvloeden de particuliere bestedingen tegengesteld met als

gevolg een minimaal positief effect op bestedingen, prijspeil en productie.

Het *derde* criterium ter hantering bij de keuze van de optimale gelddefinitie zou dus moeten zijn de betrekkelijke *onafhankelijkheid* van het effect van veranderingen in de te kiezen geldhoeveelheid (op bestedingen, prijspeil en productie) van de bronnen van die veranderingen (waaronder het overheidsbudget).

Op grond van het bovenstaande tender ik eerder naar een enger dan naar een ruimer geldbegrip, naar de primaire i.p.v. de totale liquiditeitsmassa, en dus naar een verschraving van het in Nederland gebruikelijke liquiditeitsbegrip, zoals Fase het zo suggestief uitdrukt. Ik zal evenwel mijn voorlopige keuze voor een eng gedefinieerde geldhoeveelheid graag laten mee-evolueren met de groeiende empirische inzichten in de samenhangen binnen de monetaire sector en tussen de monetaire en de reële sfeer, inzichten bovendien die mede aan het uitstekende werk van Dr. Fase te danken zijn.

DE COMMENTAAR VAN DR. TIMMERS

Na mijn uitvoerige beschouwingen naar aanleiding van de opmerkingen van Dr. Fase kan ik mijn opmerkingen naar aanleiding van de commentaar van Dr. Timmers kort houden. Zijn belangrijkste kritiek is theoretisch van aard en betreft de vraag naar het oorzakelijk verband tussen de aanwas van de liquiditeitsmassa en de inflatie. Mijn opmerkingen op dit punt heb ik al uitvoerig naar voren gebracht in antwoord op de commentaar van Dr. Fase. Daarmee zij op dit punt volstaan.

Een aantal andere door Timmers naar voren gebrachte kwesties zijn meer empirisch van aard en behoeven enige commentaar.

Inflatie en onderbesteding

Timmers benadrukt een aantal malen dat ik met Zijlstra's conclusie van onderbesteding instem. Zijn bedoeling is duidelijk. Wanneer er onderbesteding is, kan niet meer van „demand-pull“-inflatie worden gesproken, noch ook van een *actieve* financiering van de inflatie. De suggestie is eveneens duidelijk: als er dan toch inflatie optreedt, moet het „cost-push“-inflatie zijn.

In mijn commentaar op het Jaarverslag heb ik mij beperkt tot hoofdpunten. Het gebruik door Dr. Zijlstra van het begrip onderbesteding heb ik niet aangevochten. Ik heb het opgevat als een deflatorisch begrip: onderbesteding is er als voorraadvorming en overschot op lopende rekening een boven-normaal percentage uitmaken van het nationale inkomen. Voordat men echter kan besluiten tot onderbesteding in de meer economische betekenis van een achterblijven

van de gewenste bestedingen bij de productie moeten eerst een paar hindernissen worden genomen. De eerste is het bestaan in 1973 van een zeer redelijk peil van de benuttingsgraad van de productiecapaciteit. Dit wijst niet op onderbesteding in economische zin.

Een tweede hindernis is de vraag of de sterk toegenomen voorraadvorming als percentage van het nationale inkomen (van 1,4% in 1972 naar 2,4% in 1973) geheel als *ongewenst* en dus als boven-normaal kan worden beschouwd. Ik heb hier mijn twijfels. Het jaar 1973 kende een stringente prijsbeleid. Dit beleid zal zeker *bewuste* voorraadvorming in de hand gewerkt hebben in afwachting van betere tijden en prijzen.

Het lijkt daarom niet zo eenvoudig om „demand-pull“-elementen in de inflatie geheel van de tafel te vegen en haar geheel te zien als „cost-push“-inflatie. Bovendien: ook kostenstijgingen zijn prijsstijgingen die *eens* verklaard dienen te worden. Maar voor dit punt verwijs ik naar mijn commentaar op het Jaarverslag.

Tenslotte nog een blik op de cijfers. Op basis van gegevens van het Centraal Planbureau zetten we de invloeden van de kostenstijgingen op de groeivoet van het prijspeil van de particuliere consumptie op een rij, na deze laatste groeivoet te hebben gecorrigeerd voor wijzigingen in indirecte belastingen, tarieven e.d. We bezien weer de periode met continue en accelererende inflatie: 1969/1972. Zoals uit tabel I blijkt, lijkt over deze periode van enig verband tussen kostenstijgingen en gecorrigeerde prijsstijging nauwelijks sprake.

Actieve en passieve financiering van inflatie

De door Timmers geïntroduceerde concepten actieve en passieve inflatiefinanciering zijn mij geheel onduidelijk. Hoe zijn die concepten gedefinieerd? Welke gegevens moet ik verzamelen en welke ontwikkeling in deze gegevens moet aanwezig zijn om te kunnen conclu-

18) Voor een overzicht, zie D. Laidler, *The demand for money: theories and evidence*, 1969. Voor Nederland wordt verwezen naar: M. M. G. Fase en J. B. Kuné, De vraag naar liquiditeitsmassa in Nederland 1952—1971, te verschijnen in *De Economist*, en P. Korteweg, *The supply and controllability of money in an open economy: the Dutch experience 1952—1972*, Working Paper 7307, Money and Banking Workshop, Erasmus Universiteit, Rotterdam, februari 1973, blz. 63 e.v.

19) Voor het basisgeldbegrip zij verwezen naar de in de vorige voetnoot genoemde studie van P. Korteweg, blz. 3-14.

20) Voor eenzelfde opvatting, zie H. T. Farr, *Definitions of money: some theoretical and empirical issues*, special studies paper, Federal Reserve Board, januari 1971, en S. M. Goldfeld, *The demand for money revisited*, Brookings Papers on Economic Activity, 3, 1973.

Tabel 1. Invloeden op de prijzen van de particuliere consumptie, 1969/1972 (in procenten)

	1969	1970	1971	1972
Groei- en prijspeil particuliere consumptie na correctie voor indirecte belastingen e.d.	4,3	4,3	6,7	7,4
Som van oogstinvloeden, invoerkosten, en arbeidskosten	2,1	3,7	3,0	3,2

deren tot actieve of passieve financiering?

Maar los van de vraag of aan beide begrippen een logisch fasificeerbare en empirisch toetsbare inhoud kan worden gegeven, waarom hanteert Timmers deze begrippen? Zijn bedoeling is te zeggen dat we het DNB niet in alle gevallen moeten euvel duiden dat de liquiditeitsmassa zo sterk groeit. In geval van hoge kostenstijgingen, van afnemende investeringsgeneigdheid en van onderbesteding moet inflatie gedoogd en zelfs passief gefinancierd worden. Onthoudt men in een dergelijke situatie het bedrijfsleven financieringsmiddelen, dan loopt men het risico economische crisisverschijnselen uit te lokken en verder te verscherpen. Gedogen en passief financieren komen voor 1973 kennelijk neer op het laten exploderen van de groei van de liquiditeitsmassa van 12% in 1972 naar 22% in 1973.

Nu is het natuurlijk zo, dat een scherpe terugbuiging van de groei van de liquiditeitsmassa kwalijke gevolgen zou hebben voor productie en werkgelegenheid. Ik heb evenwel nooit voor zo'n terugbuiging gepleit. Ik heb wel gepleit voor het in de hand houden en stabiliseren van de groei van de liquiditeitsmassa en dus voor het voorkomen van explosies naar boven en naar beneden.

Los hiervan wil ik in dit verband op het volgende de aandacht vestigen. Nogal wat economen, waaronder Dr. Timmers, pleiten voor een gedogende houding van DNB t.a.v. de liquiditeitsvoorziening omdat ze meer werkloosheid en produktieverlies vrezet. Maar beschouwen we de afgelopen jaren, dan kan niemand beweren dat DNB niet gedogend is geweest op dit punt. En toch vertoon-

den de afgelopen jaren een opletende werkloosheid en een teruglopende investeringsgeneigdheid. Dit duidt wellicht op het volgende dilemma: reductie van inflatie door reductie van de geldgroei leidt tot meer werkloosheid en produktieverlies op korte termijn; gedogen van inflatie en passieve inflatie-financiering leidt tot meer werkloosheid en produktieverlies op lange termijn (21).

Flexibele versus vaste wisselkoersen

Timmers is voorstander van een systeem van zoveel mogelijk vaste wisselkoersen. Zo'n systeem heeft volgens hem de grote vlucht van het internationale handels- en kapitaalverkeer mogelijk gemaakt en ons meer welvaart gebracht. Ja, maar dat systeem heeft ons ook tariefmuren en restricties geleverd. Dat systeem heeft voorts geleid -- ook volgens Timmers -- tot grote instabiliteit van het internationale geldstelsel en tot een opeenvolging van ernstige valutacrisissen (22).

Nu ben ik het volledig met Timmers eens dat flexibele wisselkoersen geen panacee zijn en nog minder een substituuat voor een falend beleid van de belangrijkste economieën bij het opheffen van economische onevenwichtigheden. Het voordeel van flexibele koersen is evenwel dat ze de afzonderlijke economieën (of blokken van economieën) meer autonomie in hun monetaire beleid verschaffen en voorts dat ze de afzonderlijke economieën (of blokken) beter afschermen tegen het falend beleid van de ander.

Timmers lijkt er voorts toe te neigen flexibele koersen met (scherp?) fluctuerende koersen gelijk te stellen. Hij wijst

er in dat verband op dat valutaspeculatie in geval van flexibele koersen destabiliserend zal zijn en in gang gezet kan worden door de meest triviale gebeurtenissen. De ervaring is echter dat ook onder het systeem van vaste wisselkoersen de koersen fluctueerden, zij het onregelmatiger en schoksgewijs, nl. bij re- en devaluaties. Voorts hebben we juist onder het systeem van vaste koersen speculatiegolven gekend die geïnitieerd werden door niet altijd even substantiële gebeurtenissen. Juist onder een systeem van vaste koersen is de kans op destabiliserende speculatie groot omdat ieder op het zelfde risico speelt: met zijn allen in of uit een bepaalde valuta gaan en het betreffende land zal welhaast zeker moeten re- of devalueren. Onder een systeem van flexibele koersen zijn de kansen en mogelijkheden dat speculatie stabiliserend werkt veel groter (23).

En tenslotte: we hebben in de afgelopen periode enige ervaring opgedaan met flexibele koersen. En die ervaring is naar mijn mening niet ongunstig. De internationale handel en het internationale kapitaalverkeer is allesbehalve ineengeschrompeld. En internationale valutacrisissen van het dramatische type waaraan we onder het oude systeem gewend waren, zijn uitgebleven. Zelfs de geweldige schok van de oliecrisis heeft geen directe valutacrisis uitgelokt.

Timmers en ik zullen over de voor- en nadelen van flexibele wisselkoersen in het kader van deze discussie wel niet tot overeenstemming komen. Dat hoeft ook niet. Zijn krampachtige opstelling tegenover flexibele koersen lijkt evenwel enigszins overtrokken en op weinig feitelijheden te zijn gebaseerd.

P. Korteweg

21) Zie M. Friedman, The role of monetary policy, *American Economic Review*, maart 1968.

22) Zouden deze de internationale handel niet belemmerd hebben?

23) Zie R. M. Stern, *The Balance of payments*, 1973, hoofdstuk 3.

ESB Mededelingen

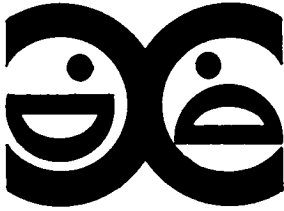
Rectificatie

In *ESB* van 21 augustus jl. stond dat onder auspiciën van NIBIN, aangesloten bij NIVE, op 25 december a.s. Prof. Dr. C. A. van den Beld een voordracht zou houden. Deze datum moet echter 25 september a.s. zijn.

Europese eenheid; ideaal en werkelijkheid

Op donderdag 19 september a.s. vanaf 9.15 uur zal onder auspiciën van NIVRA de Accountantsdag 1974, met als thema: „Europese eenheid; ideaal en werkelijkheid”, worden gehouden. Inleiders zijn: Mr. L. J. Brinkhorst en A. Mozer.

Plaats: Internationaal Congrescentrum RAI, Europaplein 12, Amsterdam. Opgave vóór 3 september a.s. en inlichtingen: O. W. H. van Tussenbroek, Adviesbureau voor Public Relations en Organisatie, Nieuwe Parklaan 9, Den Haag, tel.: (070) 54 27 12.

Social marketing en gezondheidszorg

DRS. T. VAN DER GRINTEN

Marketing ontstond als specifieke activiteit toen het produktiegericht bezijn van het bedrijfsleven resulteerde in een steeds groter wordend aanbod van met elkaar concurrerende goederen en diensten. Onverkoopbaarheid werd de strafpremie voor het ontbreken van een oriëntatie op de afnemer. Die oriëntatie werd de essentie van het marketingconcept: de afnemer dient een sleutelpositie in te nemen in het beleid van de producent. Uiteraard ten behoeve van de continuïteit, resp. winstgevendheid van de onderneming.

Het marketing-instrumentarium weerspiegelt deze oriëntatie op de afnemer in twee dimensies:

- de activiteiten gericht op de articulatie van de wensen van de afnemer, aan de hand waarvan het produkt kan worden ontwikkeld;
- de activiteiten gericht op de afname van het aanbod.

Wat normaliter onder „social marketing” wordt begrepen, is de toepassing van dit concept en bijbehorende methoden voor transacties zonder winst-oogmerken. Zonder daar verder op in te gaan, wijs ik op een andere betekenis, waarbij uitgegaan wordt van de continuïteitseisen van de onderneming.

Social marketing staat dan voor het opnemen van de signalen van de veranderende ondernemingsomgeving (toenemende overheidsbemoeienis, consumentenbewegingen, behoefte aan „schoone” produkten, kritiek e.d.) in het marketingmanagement van de onderneming. Een dergelijke interpretatie is o.a. te vinden in de reader *Social marketing, perspectives and viewpoints* 1).

Deze sociale dimensie van marketing wordt door de samenstellers van de reader overigens nog ruimer geïnterpreteerd. Zij steken marketing in een modern systeemjasje en dichten het een eigen sociale verantwoordelijkheid toe, welke inhoudt dat:

„the marketing's task lies not only in providing for expressed consumer wants and needs in a convenient manner; but also exists for providing new goods and services including housing, education, transport,

urban development, pollution abatement and manpower development” (blz. 11).

De consequentie wordt daaruit getrokken — „this is the social challenge of marketing” — dat de marketinginspanningen ook gericht moeten zijn op het implementeren van het marktmechanisme in de „sociale” sector.

Zoals gezegd wordt aan social marketing voornamelijk een andere, meer instrumentele betekenis gegeven: overal waar transacties plaatsvinden tussen een aanbieder en een

Deze rubriek wordt verzorgd door
het Sociologisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam

afnemer — zonder dat er sprake hoeft te zijn van financiële winst-oogmerken — kan het marketing-instrumentarium, zoals dat ontwikkeld is in de commerciële sector, van nut zijn.

Met name Philip Kotler 2) heeft de gedachtengang omtrent dit „universele” karakter van marketing gestimuleerd, o.a. door te wijzen op transacties buiten de commerciële sfeer waar, bewust of onbewust, van marketingmethoden gebruik wordt gemaakt. Genoemd worden overheidsinstellingen, particuliere organisaties, musea, bibliotheken en politieke partijen die marketingtechnieken hanteren gericht op verkeersgedrag, gezondheidsgedrag, „fundraising”, gezinsplanning, burenhulp, gebruik van museum- en bibliotheekfaciliteiten en het kiezen van politieke kandidaten.

Slaan we een blik op de gezondheidszorg in Nederland, dan blijken er genoeg aangrijpingspunten voor de hantering van marketingmethoden aanwezig te zijn. Het zou behulpzaam kunnen zijn bij een betere afstemming van de voorzieningen op de behoefte van de cliënt door onderzoek bij cliënten, het gericht experimenteren met nieuwe voorzieningen, zorgen voor grotere bekendheid en toegankelijkheid van de voorzieningen voor de cliënt, betere communicatie tussen de verschillende voorzieningensorten, i.v.m. verwijzing, e.d. 3).

Het feit echter dat de noodzaak van actie op deze terreinen reeds veelvuldig

is benadrukt, terwijl wezenlijke verbeteringen slechts zeer moeizaam op gang komen, geeft wel aan dat hier de nodige belemmeringen liggen.

Op een tweetal zou ik willen wijzen. Allereerst blijft een groot probleem de vaststelling van de behoeften aan gezondheidsvoorzieningen. Zoiets als de „behoefte aan gezondheid”, of de „behoefte aan gezondheidszorg” is niet voorhanden.

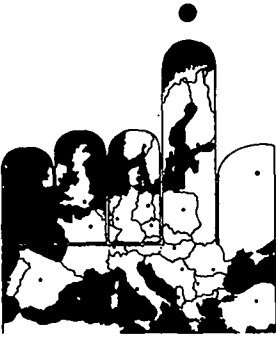
De behoeften, die bekend zijn bij (potentiële) afnemers van voorzieningen, richten zich, bij gebrek aan alternatieven, voornamelijk op bestaande vormen en soorten, terwijl de opvattingen over noodzakelijke veranderingen meestal niet op het niveau van de consumentenverlangens liggen. (Een voorbeeld is de bejaardenzorg. Veel bejaarden geven, als ze ernaar gevraagd worden, de voorkeur aan intramurale verzorging. Deze behoefte blijkt sterk bepaald te zijn door de onherbergzaamheid van de woonomgeving en het rooskleurige beeld van het leven in een bejaardenoord. De problemen van en met het ouderworden in onze samenleving worden echter niet opgelost door de concentratie van bejaarden; eerder is het tegendeel te verwachten. Hoge prioriteit wordt daarom bepleit voor verbetering van de woonomstandigheden en uitbreiding van voorzieningen in en om de woning).

Een ander probleem is de vraag welke stimulantia de instellingen in de gezondheidszorg hebben om zich op het punt van de oriëntatie op de afnemers uit te sloven. In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat, evenals in de commerciële sector, het initiatief tot pro-

1) William Lazer en Eugene J. Kelly, *Social Marketing, perspectives and viewpoints*, Illinois, 1973.

2) Philip Kotler, A generic concept of marketing, *Journal of Marketing*, Vol. 36, april 1972, blz. 46-54. Zie ook H. van der Hart, Marketing zonder winst-oogmerken, *Intermediair*, 17 augustus 1973, blz. 1 e.v.

3) Zie verder Gerard van Beusekom-Fretz, De democratisering van het geluk, hoofdstuk III, *Marketing en Welzijn*, Deventer, 1973.

Sociaal verslag over 1973

EUROPA INSTITUUT LEIDEN

Naast een jaarlijks algemeen verslag over de werkzaamheden van de Europese Gemeenschappen 1) brengt de Europese Commissie jaarlijks een *Verslag over de ontwikkeling van de sociale toestand in de Gemeenschap* uit. Beide verslagen worden, evenals het *Mededingsverslag*, aan het Europees Parlement uitgebracht, dat aan elk een uitvoerig debat wijdt 2). De bespreking van deze verslagen is het meest geschikte ogenblik voor het indienen van een motie van wantrouwen tegen de Commissie, omdat deze documenten eigenlijk rekenschap geven over volbrachte of niet volbrachte taken.

Artikel 122 *EEG-verdrag*, vervat in titel III over sociale politiek, dat het verslag over de ontwikkeling van de sociale toestand in de Gemeenschap voorschrijft, bevat, naast een adviesrecht over het Europees Sociaal Fonds, de enige bevoegdheid van het Europees Parlement inzake de sociale politiek. Ook de artikelen 48 - 51 *EEG-verdrag*, betreffende het vrije verkeer en de sociale zekerheid van werknemers, geven geen taak aan het Europees Parlement. In de praktijk heeft de Raad bij de vaststelling van belangrijke besluiten, bijv. Verordening 1408/71 inzake de sociale zekerheidsregelingen, wel het Europees Parlement om advies gevraagd. Dit doet evenwel weinig af aan

de geringe sociale bevoegdheid die het Parlement door de verdragopsteller toegewezen kreeg.

Het *Sociaal verslag* vormt dus de belangrijkste basis voor de bemoeienissen van het Europees Parlement met de algemene sociale politiek der Gemeenschap. Volgens Neri en Sperl is artikel 122 in het *EEG-verdrag* opgenomen op grond van een suggestie van de Gemeenschappelijke Vergadering van de Kolen- en Staalgemeenschap met de strekking, aan het Europees Parlement zodoende een initiatiefrecht op sociaal gebied te verlenen 3). Dit initiatiefrecht is echter in artikel 122 niet terug te vinden; hooguit de bepaling in de tweede zin, die het Parlement de bevoegdheid geeft de Commissie verslagen te laten opstellen, waaruit mogelijk ontwerpbesluiten kunnen voortvloeien. Tot nog toe heeft het Parlement van deze bevoegdheid geen gebruik gemaakt.

Het Sociaal verslag

Het *Sociaal verslag 1973* bestaat uit drie delen, namelijk een overzicht van de werkzaamheden van de Europese Commissie op het gebied van de sociale politiek in 1973, de ontwikkeling van de sociale toestand in 1973 en een statistisch overzicht van de ontwikkeling van de sociale toestand.

De belangrijkste bezigheid in 1973 op het terrein van de sociale politiek was voor de Commissie de voorbereiding van een *sociaal actieprogramma*. Op de topconferentie van oktober 1972 te Parijs was aan de Commissie de opdracht daartoe verstrekt 4). De Raad heeft intussen het tijdschema voor het tijdvak 1974-1976 en de prioriteiten vastgesteld 5). De eerste etappe van het drie-jarenprogramma behelst de uitvoering van zeven programapunten:

- bijstand uit het Europees Sociaal Fonds t.b.v. migrerende werknemers en gehandicapten (Verordening van 27 juni 1974 van de Raad, *Ph.* 1974 L 185/1);

1) Vgl. art. 156 *EEG-verdrag*.

2) Zie voor het verslag van het debat over het *Sociaal Verslag 1973* de handelingen van het Europees Parlement van 25 april 1974 (*Publiekatieblad van de Europese Gemeenschappen*, Bijlage april 1974, nr. 175, blz. 60-80).

3) Overigens kan het Parlement op grond van de tweede zin van art. 122 de Commissie ook verzoeken verslagen op te stellen over bijzondere vraagstukken inzake de sociale toestand. Dit vloeit voort uit de achterliggende gedachte van art. 122. Vgl. S. Neri en H. Sperl, *Traité instituant la Communauté Economique Européenne*, Luxemburg, 1960, blz. 306.

4) Vgl. de *Europa-bladwijzer* (Stroomversnelling in de sociale politiek van de EG) in *ESB* van 28 februari 1973, blz. 194-196.

duktontwikkeling in de gezondheidszorg niet van de consument komt. Dwz dat zolang het „consumerism” in de gezondheidszorg nog een zwak gegeven is, dergelijke initiatieven bij de werkers, de instellingen en de overheid liggen.

Zonder de bewegingen gericht op kwaliteitsverbetering te kort te doen, kan worden geconstateerd dat er weinig stimulerende en soms remmende factoren aanwezig zijn. Zo overheerst voor de meeste voorzieningen de vraag het aanbod. Daarbij komt dat vastgeroeste organisatiestructuren en financieringsystemen vaak weinig flexibiliteit in werkvormen toelaten (een actueel voorbeeld is te vinden in de eerstelijns gezondheidszorg). Bovendien leidt een

niet-adequate voorziening zelden tot sancties, gericht op de continuïteit van de voorziening. De financiering loopt immers via kanalen die in hoge mate onafhankelijk zijn van de kwaliteit van de voorziening en de tevredenheid van de afnemers.

Dit kan betekenen dat de toenemende druk, waaronder de instellingen komen te staan door de bezuinigingsmaatregelen, niet zozeer aanpassingen in de „resource allocation” tot gevolg zullen hebben, als wel een vergroting van de inspanningen gericht op de „resource attraction” 4).

Het is niet onwaarschijnlijk dat de toepassing van het marketing-instrumentarium door instellingen in de gezond-

heidszorg zich zal concentreren op de afname van het gegeven aanbod en de aantrekking van de benodigde middelen.

In het licht van het bovenstaande zou ik ervoor willen pleiten het marketing-instrumentarium te richten op het scheppen van procedures waardoor ze besluitvorming over de bedoeling, opzet en uitwerking van de voorzieningen in het vizier komt van alle betrokkenen, zoals werkers, cliënten en besturen.

T. van der Grinten

4) Daarop wijst Benson P. Shapiro, *Marketing for nonprofit organizations*, *Harvard Business Review*, september-oktober, 1973, blz. 123-132.

- maatregelen t.b.v. gehandicapten in het vrije bedrijfsleven (Resolutie Raad 27 juni 1974, *Pb.* 1974, C 80/30);
- de instelling van een algemene Europese Veiligheidscommissie en de uitbreiding van de bevoegdheden van het Comité voor de veiligheid en gezondheid in de mijnen (Voorstel Commissie, *Pb.* 1974, C 35/4);
- een richtlijn inzake de onderlinge aanpassing van de wetgeving van de lidstaten m.b.t. de toepassing van het beginsel van de gelijke beloning voor mannen en vrouwen (voorstel Commissie, *Pb.* 1973 C 114, gewijzigd na advies Europees Parlement, doc. COM (74) 1010);
- de aanvaarding als een doelstelling op korte termijn van de algemene toepassing van het beginsel van de 40-urige werkweek tegen eind 1975 en van het beginsel van de vier weken vakantie eind 1976 (voorstel Commissie, *Pb.* 1974 C 8/27);
- de oprichting van een Europese Stichting ter verbetering van het milieu, leef- en werkklimaat (voorstel Commissie, *Pb.* 1974 C 35/5);
- een richtlijn inzake de onderlinge aanpassing van de wetgeving in de lidstaten betreffende massa-ontslag (voorstel Commissie doc. (72) 1400, gewijzigd na de toetreding).

Tevens nam de Raad kennis van de verbintenis van de Commissie om hem in de loop van het eerste kwartaal 1974 de nodige voorstellen te doen betreffende de volgende drie onderwerpen:

- een eerste actieprogramma voor migrerende werknemers;
- een voorstel tot stichting van een Europees centrum voor beroepsopleiding (voorstel Commissie, *Pb.* 1974 C 72/17);
- een ontwerp-richtlijn inzake de harmonisatie van de wettelijke regelingen m.b.t. het behoud van verkregen rechten door de werknemers bij wijzigingen in de eigendom van bedrijven en in het bijzonder bij fusies (voorstel Commissie, doc. (74) 351).

De Raad heeft een bijzondere procedure-regel aanvaard. Hij verbond er zich toe een besluit te nemen uiterlijk *vijf maanden* nadat de Commissie de Raad in kennis zal hebben gesteld van het resultaat van haar beraad over de door het Europees Parlement en het Economisch en Sociaal Comité uitgebrachte adviezen, wanneer deze raadplegingen hebben plaatsgevonden, of, wanneer deze raadplegingen niet hebben plaatsgevonden, uiterlijk *negen maanden* na de datum van toezending der Commissie-voorstellen aan de Raad. Gezien de reeds uitgebrachte voorstellen en adviezen moet, als alles goed gaat, de Raad rond de jaarwisseling 1975-1976 vele besluiten op sociaal gebied goedkeuren.

Naast de voorbereiding van dit actieprogramma wordt in het *Sociaal verslag*

veel aandacht besteed aan het hervormde Europees Sociaal Fonds 6). Dit Fonds was in 1973 voor het eerst een vol jaar in werking. De middelen ervan werden verruimd, echter naar het oordeel van enige parlementsleden in onvoldoende mate 7). Deze middelenverruiming hing niet alleen samen met de uitbreiding van de Gemeenschap met drie leden, maar ook met de moeilijke situatie in bepaalde regio's en bedrijfstakken (landbouw, textiel) 8).

De gevolgen voor de werkgelegenheid van allerlei beslissingen, die niet op het strikt sociale terrein liggen, worden via het sociale beleid bewaakt. Zo heeft de Commissie bij de Raad en bij het Permanent Comité voor de werkgelegenheid een door een werkgroep van onafhankelijke deskundigen opgemaakt rapport ingediend over *het verband tussen werkgelegenheidsbeleid en de economische en monetaire unie*. Bij de nog steeds voortgaande discussies over het nog niet — door de Raad — goedgekeurde regionaal fonds spelen de conclusies van dit rapport een grote rol. Het ware te wensen, dat de Commissie dit rapport publiceert.

Het tweede deel van het *Sociaal verslag* geeft een beschrijving van de ontwikkeling in 1973 van de *sociale toestand in de lidstaten*, incl. de drie nieuwe lidstaten. Aan alle onderdelen van de sociale ontwikkeling wordt een hoofdstuk gewijd, zoals o.m. de werkgelegenheid (met inbegrip van migrerende werknemers), de beroepsopleiding, de arbeidsbetrekkingen, de arbeidsvoorwaarden en het arbeidsrecht, de lonen en de bezitsvorming. Het is niet eenvoudig, uit deze beschrijving van de nationale ontwikkelingen een beeld van de ontwikkeling in de Gemeenschap te verkrijgen. Zo passen alle lidstaten bijv. een eigen definitie van het begrip werkloosheid toe, waardoor de werkloosheidscijfers niet goed vergelijkbaar zijn en de opstelling van een uniform communautair werkloosheidscijfer niet mogelijk is.

Het *statistisch overzicht* van de ontwikkeling van de sociale toestand verschaft reeksen voor de jaren 1958, 1969, 1970, 1971, 1972 en in sommige gevallen 1973. De Commissie houdt een slag om de arm t.a.v. de nauwkeurigheid en de vergelijkbaarheid van de cijfers. Niettemin springen er een aantal opvallende gegevens uit, ook t.a.v. de drie nieuwe lidstaten. Zo blijkt Ierland relatief de kleinste beroepsbevolking te hebben en de grootste werkloosheid (6,4% in 1972). Duitsland heeft het grootste aantal buitenlandse werknemers (10,5% van de loontrekkenden in 1972). Opvallend is het geringe aantal apothekers in Nederland, nl. 8 per 100.000 inwoners in 1971; het één na laagste land was toen Engeland met 30. De uitgaven voor sociale zekerheid zijn in Duitsland en Nederland het hoogst, resp. 28,9% en 28,0% van het nationaal inkomen.

Behandeling in Europees Parlement

Op 25 april 1974 heeft het Europees Parlement over het *Sociaal verslag 1973* beraadslaagd, hetgeen tot het aannemen van een resolutie leidde 9). Deze bevat uitspraken, die op zich geen optzien baren. De Commissie krijgt een compliment voor wat ze na de topconferentie van Parijs tot stand heeft gebracht. De gemaakte keuze t.a.v. de prioriteiten wordt toegejuicht. Het Parlement spreekt zijn voldoening uit over de uitbreiding van de reikwijdte van het Europees Sociaal Fonds, doch betreurt de beperking van de voor dit fonds beschikbaar gestelde middelen. Ontevredenheid wordt uitgesproken over het uitblijven van een allesomvattend regionaal ontwikkelingsfonds en over het groeiend aantal werklozen.

Het debat in het Europees Parlement draaide om twee paragrafen van de ontwerp-resolutie, die was opgesteld door de commissie voor sociale zaken en arbeid van het parlement. Paragraaf 7 luidde:

„Het Europees Parlement spreekt de hoop uit dat de Commissie werkgevers en werknemers zal weten te overtuigen van de volgestrekte noodzaak van harmonieuze betrekkingen tussen de sociale partners nu de inflatie de economische welvaart van de Gemeenschap bedreigt, en dat de Commissie zal blijven pogen stelsels tot bescherming van de koopkracht van de bevolking te ontwikkelen”.

Van de zijde van de christen-democratische fractie (Van der Gun) en van de socialistische fractie (Wieldraaijer) werd kritiek op deze paragraaf geuit. Zij waren van mening, dat harmonieuze arbeidsverhoudingen altijd van fundamentele betekenis zijn. Van der Gun merkte op:

„Wij doen de zaak geen goed door de indruk te wekken dat een goed sociaal beleid en goede arbeidsbetrekkingen tussen werkgevers en werknemers pas actueel en urgent worden op het moment, waarop wij met inflatie worden geconfronteerd”.

De socialistische kritiek was scherper geformuleerd.

„Wanneer wij aansporen tot harmonieuze betrekkingen, betekent dit dan dat wij de huidige machtsverdeling in het economische

5) Sociaal actieprogramma, Bijlage 2/74 bij het Bulletin van de Europese Gemeenschappen (Zie Resolutie van de Raad van 21 januari 1974, *Pb.* 1974 C 13/1).

6) Vgl. Europa-bladwijzer in *ESB* van 24 maart 1971, blz. 277-279.

7) Vgl. mondelinge vragen nrs. 115/73 en 116/73 met debat over de werking van het nieuwe Europees Sociaal Fonds op 13 november 1973 (Handelingen van het Europees Parlement, *Pb.* Bijlage november 1973, nr. 168, blz. 39-43).

8) Zie voor maatregelen in deze sectoren: Besluit 72/428 resp. 72/420 in *Pb.* 1972, L 291, blz. 158 en 160.

9) *Pb.* 1972, nr. C 55/42.

proces willen handhaven waarbij veel beslissingen worden genomen door weinigen?"

Er kwam een socialistisch amendement, om in paragraaf 7 o.m. te lezen dat voorstellen zullen worden ingediend die een juiste verdeling van inkomsten en vermogen mogelijk maken. Dit amendement werd echter verworpen.

Een uitgebreide discussie ontstond over paragraaf 9 van de concept-resolutie, luidende:

„Het Europees Parlement acht de daling van het aantal geboorten, dat blijkt uit het statistisch overzicht van de sociale indicatoren, beangstigend”.

Deze paragraaf bleek met een krappe meerderheid door de parlementaire commissie te zijn aangenomen. De heer Wieldraaijer vond dit voorstel te zot om over te praten. Met name de toelichting achtte hij onder de maat. Deze toelichting hield in, dat een alarmerende daling der geboorten alleen maar kan leiden tot een grotere afhankelijkheid van de ontvangende landen van de arbeid der migrerende werknemers. De liberale fractie was voorstander van het schrappen van deze paragraaf. Het lid van de Europese Commissie, Hillery,

merkte over de bevolkingsproblematiek op, dat de afnemende van de bevolking misschien al over een generatie ernstige sociale moeilijkheden en gevolgen inhoudt.

„Als wij kunnen aantonen dat de ernstige sociale gevolgen van een voortdurende afnemende van de bevolking op Europese basis moeten worden bestudeerd, moet dat naar mijn mening gedaan worden”.

Er werden twee gelijklopende amendementen ingediend, om paragraaf 9 te laten vervallen. Eén van beide werd aangenomen.

Besluit

Het afzonderlijke hoofdstuk over de sociale toestand van de Gemeenschap, zoals geëist in artikel 122 *EEG-verdrag*, is in de praktijk een afzonderlijk boekwerk geworden, dat als bijlage bij het *Algemeen verslag* over de werkzaamheden van de Gemeenschappen wordt gepubliceerd. Nochtans is deze sociale publikatie gedeeltelijk dubbel op. De paragraaf van het *Algemeen verslag*, gewijd aan de sociale politiek, is nagenoeg gelijk aan het overzicht van de werkzaam-

heden van de Commissie op het gebied van de sociale politiek, dat als een soort inleiding in het *Sociaal verslag* is opgenomen. Dit is niet het geval met het *Mededingingsverslag* dat sedert 1972 ook als bijlage bij het *Algemeen verslag* verschijnt. Dit *Mededingingsverslag* geeft een behandeling van de gehele mededingingsproblematiek, die veel diepgaander is dan de bespreking in het *Algemeen verslag*.

De weergave van enkele discussies in het Europees Parlement naar aanleiding van de bespreking van dit *Sociaal verslag* toont de bezorgdheid en interesse van deze instelling ter zake. Dit steekt schril af tegen de rol die het Europees Parlement door de verdragsopsteller toegewezen kreeg. Er is evenwel gelukkig een kentering waar te nemen. De meeste voorstellen, ter uitvoering van het sociaal actieprogramma, zijn gebaseerd op artikel 235 *EEG-verdrag*. Dit artikel voorziet in een adviesrecht voor het Parlement. Door deze nieuwe aanpak komt toch na lange jaren iets tot uiting van de oorspronkelijke bedoeling van artikel 122 *EEG-verdrag*.

Europa Instituut Leiden

ESB

Ingezonden

De arbeidsproductiviteit

DRS. R. IWEMA

In zijn bijdrage „De stijging van de arbeidsproductiviteit” in *ESB* van 26 juni jl. suggereert Dr. A. C. van Wickeren als eerste aanzet tot een verbeterd indexcijfer voor de sectorale arbeidsproductiviteit *het aandeel van de sector in het nationaal inkomen gedeeld door het aantal (in die sector) werkenden* (basisjaar = 100). Een niet gering bezwaar van deze conceptie is echter dat dit indexcijfer onafhankelijk is van de omstandigheid of het totale nationale inkomen resp. de totale nationale productie per werkende een reële stijging dan wel een reële daling ondergaat. Voor het door Van Wickeren berekende indexcijfer doet het er dus niet toe of het hier om eenzelfde procentuele aandeel in een uitbreidende dan wel in krimpende productie gaat. Het lijkt me daarom noodzakelijk het door de schrijver op twee tijdstippen berekende

procentuele aandeel van de desbetreffende sector in het nationaal inkomen — alvorens dit aandeel door het telkens vigerende aantal in de sector werkenden te delen — met het voor de inflatie gecorrigeerde nationale inkomen op die tijdstippen te vermenigvuldigen. Alsdan blijft voldaan aan Van Wickerens wens om, bij de bepaling van de ontwikkeling van de sectorale arbeidsproductiviteiten met de ontwikkeling van de relatieve waardering voor de producten van de betrokken sectoren — zoals uitgedrukt in de ontwikkeling van hun relatieve prijzen — rekening te houden. Het indexcijfer van de arbeidsproductiviteit gaat dan echter niet mank aan het euvel dat het *uitsluitend* een relatieve betekenis heeft.

Welnu, het aldus geamendeerde indexcijfer van Van Wickeren is het door mij gesuggereerde in het artikel „Revi-

sering van de economische chronometer” in *ESB* van 14 augustus 1968. Daar ik van mening ben dat de reële groei-voet van de arbeidsproductiviteit — evenals die van het bruto-nationaal produkt — nog steeds op een verkeerde manier wordt berekend, verheugt het me dat Van Wickeren zich thans in dit opzicht aan mijn zijde heeft geschaard. Door echter zijn gedachtengang op een m.i. onbevredigende wijze uit te werken, is het gevaar levensgroot dat zijn poging, om in dit opzicht een stoot tot verbetering te geven, even weinig resultaat zal boeken als destijds de mijne; vandaar deze reactie. Het bedoelde gevaar wordt nog versterkt doordat de schrijver enerzijds te veel wil bewijzen en anderzijds zijn betoog nodeloos compliceert. Wat het eerste betreft, valt niet in te zien dat het aan Prof. Albeda's *Vakbeweging en onderneming* ontleende citaat *noodzakelijk* moet uitgaan van het verkeerde arbeidsproductiviteitsbegrip. Bij een juiste interpretatie van de begrippen „zwakkere bedrijven” enerzijds en „bedrijven met de sterkste produktiviteitsstijging” anderzijds kan het citaat volkomen overeenkomstig blijven staan. Wat het tweede betreft, gaat de schrijver uit van een voor de stijging van het algemeen prijspeil gecorrigeerde toeneming van het nationaal inkomen met 100% bij een constant totaal nut. Inderdaad behoeven deze twee veronderstellingen niet noodzakelijk strijdig te zijn, doch dat vereist dan wel enige toelichting, evenals overigens het begrip totaal nut zelf. Het moet de schrijver toch bekend zijn

dat dit laatste begrip — althans in de betekenis waarin hij het hier gebruikt — door de meeste zijner vakgenoten überhaupt niet wordt geaccepteerd. De — vooralsnog onverifieerbare — veronderstelling van constant totaal nut lijkt dan ook rijkelijk diepzinnig als hulpmiddel voor een op de praktijk gerichte verbetering van een „huis-, tuin-en-keuken“-begrip als het indexcijfer van de arbeidsproductiviteit.

Zoals uit het bovenstaande blijkt is zij echter gelukkig geheel overbodig.

R.I.

Naschrift

Het is volkomen begrijpelijk dat Drs. Iwema in zijn kritiek op mijn bekende beschouwing aangaande de arbeidsproductiviteit, waarvoor ik hem overigens erkentelijk ben, verband legt tussen zijn artikel „Revisering van de economische chronometer” uit 1968 en mijn recente publikatie. Hij verliest daarbij evenwel uit het oog, dat het in zijn artikel primair gaat om een correcte berekening van de nationale economische groei, terwijl het bij mij in eerste instantie ging om een vergelijking tussen industrie en diensten; een onderwerp dat steeds weer in de gemeente-

lijke beleidsadvisering en -voorbereiding opduikt.

In tegenstelling tot Iwema bewerk ik geen statistisch materiaal, doch presenter ik een op gefingeerde cijfers gebaseerd rekenschema. Hieraan heb ik een aantal als werkhypothesen fungerende uitgangspunten ten grondslag gelegd, die — ten eerste — de presentatie aanmerkelijk vereenvoudigen en — ten tweede — het netelige probleem van de interpersonele nutsvergelijking uit de „welfare economics”, waaraan Iwema — naar ik meen — refereert, min of meer omzeilen.

Iwema moge deze handelwijze als een onbevredigende uitwerking van de gedachtengang kwalificeren, ik bestrijd evenwel dat ik heb willen suggereren, dat een eerste aanzet tot een verbeterd indexcijfer voor de sectorale arbeidsproductiviteit het aandeel van de sector in het nationaal inkomen gedeeld door het aantal (in de sector) werkenden is, *ongeacht de ontwikkeling van het reële nationale inkomen*. Ik heb de op bovenstaand principe gebaseerde quotiënten slechts aan een rechtstreekse onderlinge vergelijking kunnen onderwerpen, omdat ik de bevolking, de totale welvaart en de inkomensverdeling over de beschouwde periode *welbewust* constant heb gelaten. Ik geef toe dat een en ander in de realiteit wellicht nimmer voor zal komen; op zich genomen acht ik mijn uitgangspunten geen van alle bepaald

onrealistisch. Het bepalen van de ontwikkeling van het reële nationale inkomen, waarvan ik eenvoudigheidshalve heb geabstraheerd, laat ik overigens graag aan Iwema over.

Ook Iwema's kritiek aangaande het in mijn artikel opgenomen citaat verwerp ik. Hierin wordt toch duidelijk een lagere produktiviteitsontwikkeling in de dienstensector dan in de export-industrie gesuggereerd, terwijl ik meen dat deze stelling alleen houdbaar is zolang wordt uitgegaan van op volumina gebaseerde arbeidsproductiviteitsberekeningen. Het zou overigens interessant zijn de door Iwema berekende groeivoeten van de reële bruto binnenlandse produktie naar sectoren van Frankrijk, Noorwegen, Oostenrijk en Italië te relateren aan het aantal werkenden in elke sector. Daardoor zou mijn hypothese, en met grotere mate van waarschijnlijkheid naarmate met een fijnere classificatie zou kunnen worden gewerkt, kunnen worden geverifieerd of gefalsificeerd.

De opmerking van Iwema dat mijn artikel waarschijnlijk even weinig „Anklang” zal vinden als het zijne, laat ik gaarne voor zijn rekening. Nogmaals, ik heb welbewust voor een zo eenvoudig mogelijke presentatie gekozen. Dit doet niets af aan het feit dat ik voor de presentaties van Iwema alle bewondering heb.

A. C. van Wickeren

Bij de kasadministratie van de gemeentelijke energie- en waterleidingbedrijven is plaats voor een

GEMEENTE VLAARDINGEN

Functie-informatie:

- Het beheer van de inkomende geldstroom in samenspel met de E.I.V. (elektronische informatieverwerking).
- De behandeling van individuele moeilijke gevallen en het voeren van daarmee in verband staande correspondentie.
- De periodieke afstemming en controle van de verantwoordingsstukken.

Gevraagd:

Het bezit van een M.B.A.-diploma.

BEHEERDER ELEKTRONISCH INCASSO- EN AANMANINGSSYSTEEM

Geboden:

Afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring een salaris tussen f 1.299,— en f 1.935,—, terwijl een uitloop tot een maximum van f 2.510,— na verloop van tijd tot de mogelijkheden behoort. Opname in de IZA-ziektekostenverzekering behoort tot de secundaire arbeidsvoorwaarden. Belangstellenden worden verzocht hun sollicitatie te zenden aan de afdeling personeelszaken, stadhuis,

Vlaardingen, onder vermelding van sollicitatienummer V'74-2/8